



צידה לדרך

אגודת מורי הדרך בישראל

גיליון חודש אוגוסט 2020

מייסד המגזין והעורך הראשון

ינאי עוזיאל ז"ל



אנדרטה לזכר שלמה בן יוסף היא אנדרטה על כביש 8900, בין ראש פינה לצפת, לזכר עולה הגרדום הראשון, שלמה בן-יוסף. – יואל שדה

תוכננה על ידי הפסל יצחק דנציגר ונחנכה בטקס חגיגי בשישי ליוני 1957.

בתחתית האנדרטה רשומה הכתובת:

לביתר"י שלמה בן-יוסף"
חייל הארגון הצבאי הלאומי
הראשון להרוגי המלכות תחת השלטון הבריטי
גבור המרד והתקומה
"גל-עד

**אתם מוזמנים לשלוח צילומים לשער הפתיחה של
גיליונות צידה לדרך הבאים**

דבר הצורק

עם סיום הדרכה של קבוצה בשפרעם קיבלתי מתנה מאחד המטיילים – ספרון !!!
ספר אישי הנקרא " על סיפי "

ואני מצטט מתוך הספרון האישי קטע משיר אישי :

" אין ספר שאינו ראוי לעיון נוסף

כי ברוחנו הוא

אין אדם שלא ראוי לעיון נוסף

כי בנפשנו הוא....."

וכך חזרתי לגיליונות הקודמים ועלעלתי בהם, וכך חזרו וכתבו וטרחו ועשו למען חברי האגודה מספר אנשים אשר לא נלאים מלתת מעצמם לטובת הכלל ואין לנו אלא לברך כי אנו בחברה כזו משובחת ושומה עלינו לטפח ולהרחיב את השורות ואת העשייה ולחברים הנושאים בעול יישר כוח

ושוב עברו חודשיים ו....

Copy paste מחודש שעבר !!!!!!!

ובהינתן המצב הנוכחי אין לי אלא לחזור על בקשתי שוב ושוב , חברים עמיתים למקצוע משקיעים מזמנם וכותבים ועורכים ושולחים ונענים לבקשתי כול חודש לתרום מעצמם למען קהילת מורי הדרך .

מגיע להם משוב מכם – אם קראתם ומצא חן בעינכם – תפרגנו , כיתבו לנו לאגודת מורי הדרך כי הכתבה נשאה חן בעינכם... מגיע להם !!!!

שימו לב מה יש לנו בגיליון זה ?

פרק שביעי ביומן להבות בשמי ירושלים בחסות ד"ר רביק יפתח את המגזין , מעבר ליומן האישי המרגש , הדפים מעבירים לנו את חיי היום יום של מי שחי ונשם בסמטאות העיר העתיקה (אגב יומן היכול להחיות את ההדרכה לשמש כול מדריך ברובע היהודי), ד"ר ירון עובדיה המוכר לנו כל כך , פורס את התפתחות המיעוט הבדואי בנגב ד"ר שחר שילה יוצא עם מאמר מרתק ועדכני על משבר הקורונה עם מראה מול העיניים- הווה ועבר הילכו שניהם יחדיו ? פרופ' אמוץ דפני המעביר בחן על הרימון ממש מתאבן לקראת חגי תשרי הן כמורה דרך והן כמדריך משלחות נוער בפולין אני עומד ומשתאה כול פעם לנוכח עבר המסרב לעבור אל מול שואת העם היהודי , שריטה המסרבת להירפא . נתקלתי בסיפור ופניתי מייד לחברנו ד"ר מויש מעוז והוא כדרכו הצנועה נענה בחפץ לב ומכאן הדרך לסיפור מרתק על הנזירה , הנזיר והקרדינל ומשם נגיע שנית ללוד עם ד"ר שמעון גת ונספר על על לוד העיר בימי הביניים תקופה המשפיעה עד ימינו אלה , יעקב וידס בפרק שני על גלגל המזלות בבולי המדינה ויואב יאיר לוקח אותנו לטיול ספוג ריחות ותרבות יהדות מרוקו ברחובות ואתרי העיירה נתיבות

שוב תודה לכותבים ולחולקים במידע – חבר'ה – תגובות בבקשה



בברכת עמיתים

יואב יאיר-סגן

תוכן העניינים עמוד

2.....	דבר העורך.....
4.....	משולחן האגודה – אלי מילוא.....
5-8.....	ירושלים בלהבות – פרקי יומן אישי – פרק שביעי - ד"ר רביק זרם.....
9-15.....	משבר הקורונה - האם חווה ענף התיירות בישראל 'ברבור שחור' חדש? ד"ר שחר שילה.....
16-18.....	הרימון על המלכות – פרופ' אמוץ דפני וסאלח עקל ח'טיב.....
19-24.....	נתיבות ונתיבותיה – יואב יאיר.....
24-28.....	הבדווים, או ממתי קיימת החברה הבדווית? -ד"ר ירון עובדיה.....
29-36.....	נזירה נזיר וקרדינל-שותפי גורל-סיפורה של הנזירה פאולה-"היהודיה" מעיירה בפולין, למנוחת עולם בהר הזיתים - ד"ר מוייש מעוז.....
37-44.....	לוד בימי בינים - מבירת מחוז לעיר שולית - ד"ר שמעון גת.....
45-47.....	פינת הבול - מזל שיש בולים – כתבה שנייה - יעקב וידס.....
48.....	השתלמויות משרד התיירות- חודש ספטמבר 2020.....

משולחן האגודה 12.8.20

אגודת מורי הדרך ממשיכה בתנופה מול משרדי ממשלה רבים. על מנת להניע את ענף תיירות הפנים הוכנה תוכנית מפורטת הכוללת מהלכים אופרטיביים, של ניווד כמיליון מאוכלוסיית ישראל בארבעה חודשים ובסבסוד האוצר, דבר שיביא פרנסה לענף נותני השירות והתיירות בישראל אשר מורי הדרך יובילו אותו כחוד החנית במיזם.

לצורך זה חברו היו"ר בני כפיר ואליהו מילוא מנכ"ל אגודת מורי הדרך בישראל.

יוסי פתאל : מנכ"ל לשכת תיירות נכנסת בראשות.

ניסים סרוסי : יו"ר איגוד חברות ההיסעים.

רווי רז : מנכ"לית התאחדות האטרקציות.

טלי לאופר : מנכ"לית התאחדות משרדי הנסיעות.

בנוסף, בוצעו על ידי חברי המועצה פעולות נוספות מול שרים וחברי כנסת מ"הרשימה המשותפת", ומתנועת "כחול לבן" ותנועת "הליכוד", שכל מטרתם עזרה לאגודה בדחיפת הרעיונות בוועדות הכנסת השונות שבהן אנו שותפים ב"זום" כמעט כל יום.

מהלכי האגודה בראשית מרץ מתחילים לתת פירותיהם במשרד התיירות שקיבל ואף אימץ חלק גדול מתוכם :

1. מתן אפשרות תעסוקה זמנית ממשרד החינוך לעבודה בכיתות היסודי ד-ה, בקבוצות קטנות וכמורים לאורך שנים במידה ויסכימו לעבור הכשרה של חצי שנה או יותר. מיועד למורי דרך אקדמאים, על מנת שיוכלו ללמד כמורים מן המניין, בשפות או במקצועות בחטיבת ביניים ובחטיבה העליונה.
2. מציאת פתרונות עבודה יזומה בגופים ממשלתיים ברט"ג, באגף העתיקות, בקק"ל ועוד..
3. המשרד שוקד גם על מתן פתרונות למורי דרך דוברי שפות להכשרות ייעודיות בשטח ובכיתות לימוד בשיתוף בתי הספר לתיירות, שמטרתן טיוב המוצר התיירותי.

פרוייקט "אתם לא לבד" פרוייקט שהאגודה מובילים למתן סיוע למורי דרך נזקקים. עד לרגע זה חולקו כ-120 חבילות מזון כשהכל מבוצע בדיסקרטיות גמורה ובשיתוף ההסתדרות, לה"ב וגופים נוספים שנרתמים ותורמים, כולל קולגות מורי דרך.

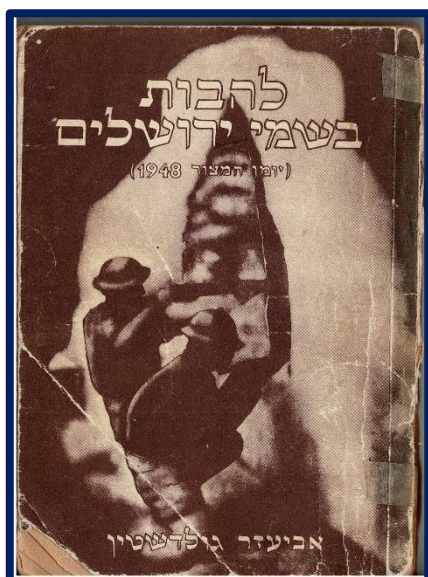
בנוסף, צוות של שלושה מורי דרך וותיקים שוש מץ, יעקב פרלשטיין (ינקיק), וגרשון מלר ממועצת האגודה אשר פונים טלפונית בעיקר "למורי דרך של כבוד" מבוגרים בשאלות על מצבם הכללי והאם הם נדרשים לסיוע או מילאו טפסים לקבלת מענק הסתגלות.

המרכה

אלי מילוא – מנכ"ל האגודה

והנהלת האגודה





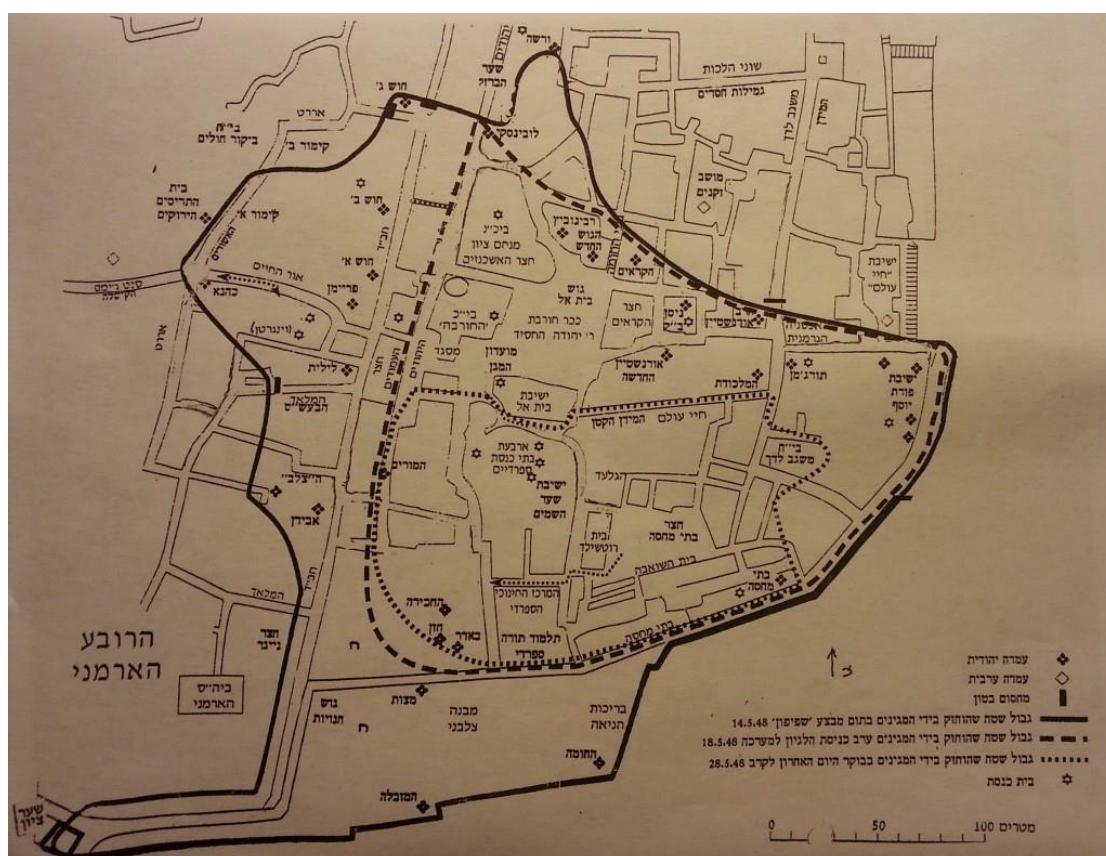
להבות בשמי ירושלים

פרק ז'

בין חומות עיר דוד

לילי הראשון בעיר העתיקה עבר בשקט יחסי. בשעה 9 בערב היו חילופי יריות קצרים בין העמדות היהודיות ברחוב חב"ד לבין עמדת המקלע הבריטית על גג הבית שממול. המרחק שבין שתי העמדות היה למטה ממאה מטרים ובחורי ה"הגנה" יכלו לשמוע את צעקותיו ההיסטריות של המקלען הבריטי שצווח: "יהודים מנוולים אני אראה לכם!" - הייתה להם פקודה שלא להשיב אש, אולם כאשר הגיעה שעת חילוף המשמרות ויריות המקלען סכנו את חיי החיילים שיצאו לעמדות, נורו מספר יריות לעבר המקלע והוא נשתתק.

בבוקר הופיע הקפיטן הבריטי בבית וינגרטן והזמין אליו את מפקד ההגנה במקום. היו ביניהם חילופי דברים קשים על יריות הלילה הקודם, ומדברי הקפיטן נודע כי המקלען הבריטי נפצע באש המענה היהודית. הקפיטן איים, שהוא יוציא את פלוגתו מן העיר העתיקה וישאיר את הרובע לחסדי הערבים. המפקד היהודי השיב ש"אדרבא, אז יוכלו היהודים לפרוץ את המצור". הבריטי חייך בלעג. הערבים חזקים מן היהודים פי עשר - אמר - ויש להם נשק פי עשרים. הוא ראה בעיניו.



כל עת היריות נמשכו החיים ברובע כאילו לא אירע דבר; עקרות הבית בשלו (ביחד עם העיתונאים הגיעה ביום הקודם שיירת אספקה), המבוגרים נמצאו בבתי הכנסיות ו-500 ילדי הרובע נמצאו בבתי הספר; היה זה אורח חיים מיוחד במינו אך אנשי העיר העתיקה הסתגלו לו במהרה. כמעט ולא הייתה עבודה ברובע, פרט לכמה עשרות שהועסקו בתקון מחילות הקשר ובנית קירות מגן מאבני הבניינים שהופצצו; עוד כמאה בני נוער התאמנו בשימוש בנשק והשתתפו בהגנת הרובע. כל היתר, כ-600 גברים וזקנים היו מובטלים במשך שבועות על שבועות, ואלמלא יכלו להעביר זמנם היו מובטלים בלימודי התורה, היו יוצאים מדעתם מבטלה ומדאגה. לימוד התורה הפיג את רוחם, השכיח את המצור ובהיותם יהודים מאמינים - נתן להם את הסיפוק והביטחון שבתפילותיהם ובלימודם הם משתתפים בהגנה על הרובע. עד היום האחרון של המצור, וגם כאשר מרבית בתי הכנסיות ברובע הפכו תל-חורבות לא פסקה תורה בעיר העתיקה.

גורלן של הנשים היה קשה יותר; היו אלו ברובן נשים עובדות שמאז ומתמיד עזרו בקיום משפחותיהן על ידי עבודות-חוץ בעיר החדשה. עתה נסתם מקור פרנסה זה, והגרוע יותר - הן בטלו ממלאכה. משק הבית, הניקוי ובישול המנות הזעומות לא יכלו להעסיקן יותר ממספר שעות ביום, הן ישבו כלואות בחצרותיהן מפחד הצלפים ועד מהרה פרצו מריבות ביניהן וכל חצר הייתה כסוגר חתולי-פרא. אף על פי גילו נשי העיר העתיקה גבורה ועוז רוח לא פחות - ולפעמים גם יותר - מהגברים. אחדות מהן אומנו כמטפלות בפצועים ועזרו לשני רופאי "הדסה" שידיהם היו תמיד מלאות עבודה. הן בשלו וכבסו את בגדי חיילי ההגנה ואצ"ל וטפלו בהם כאימהות. למרות הסכנה להן, לבעליהן ולבניהן - אף אחת לא דברה על עזיבת הרובע והצביעו על כובסת אחת, אלמנה ואם ל-10 ילדים, שנקלעה לעיר החדשה עם התחלת המצור ושהבריטים היו נכונים להוציא את ילדיה אליה, אך היא דחתה את הצעתם ועמדה בתוקף על דרישתה להיות מוחזרת לרובע...



חייל בריטי על גג המנזר הארמני צופה לעבר החורבה

מבחינה ארגונית, הטוב ביותר היה הטיפול בילדי הרובע. עם התחלת המהומות דרשו הבריטים את סגירת בתי-הספר וגני הילדים והציעו להעביר את כל הילדים למטה מגיל 16 לעיר החדשה. הדרישה נדחתה ו-12 מורים ומורות הובאו בגניבה מהעיר החדשה, ופתחו מחדש את בתי הספר. ככל דבר אחר ברובע הנצור היו אף בתי-הספר מיוחדים כאן במינם. תשומת לב מועטה הוקדשה ללימודים עצמם אם כי בית-הספר היה פתוח במשך כל שעות היום. עיקר הדאגה הייתה לרכז את הילדים, מגיל 2 ועד 16, במקום אחד, לבל יהיו למעמסה על הוריהם ובעקף לבל יהיו חפשים לנפשם להתרוצץ באיזור החזית. חלוקת הכיתות הייתה, כמובן, לפי הגיל אולם הערב רב המוזר

שנקלע לכל כיתה מנע תכנית למודים ראווה לשמה. היו כאן ילדים בני 8 ו-10 ושלא ידעו קרוא וכתוב, אחרים - תלמידי בית-הספר בעיר החדשה, ושוב אחרים - תלמידי ישיבות ו"חדרים" ולא מעטים שכמעט לא ידעו עברית. הנה כי כן התלבטו המורים והמורות הצעירים, שנשלחו ע"י מרכז החינוך לתקופת גיוס של 6 שבועות, עד שעבדו תכנית למודים שעיקרה היה - שירה בציבור, משחקים וספורים מפי המורה על עברו של עם ישראל. הכיתות לילדים הגדולים יותר נשאו אופי עוד יותר מודגש של מועדוני נוער וכאן עסקו במלאכות יד, בלמוד שטחי של מקצועות ובצופיות. משגבר המצור שותפו התלמידים ה"גדולים" בהגנה, ובימים האחרונים לפני נפילת העיר העתיקה רכשו להם הפעוטות בני 10-14 שם עולם, בגבורה בה מלאו את תפקידי הקשר והתצפית תחת מטר פגזי הלגיון.

הכח המושך של בית-הספר לבני כל הגילאים היה - הארוחות שהוגשו שם. הילדים קבלו שתי ארוחות מבושלות מדי יום ביומו, והיו אלו ארוחות משביעות ומבריאות יותר משיכלו לקבל בבתייהם. כדי לספק את הארוחות הללו, צומצמה מנתם של ההורים כמעט עד מנת רעב, ואולם רובם קבלו את הגזירה באהבה, ובלבד שבית-הספר ימשיך בקיומו.

אין ספק שגיבורי בית-הספר בעיר העתיקה היו - קומץ המורים והמורות שהחזיקוהו. הראשונים בהם נשלחו לרובע בתוקף צו-גיוס מיוחד ובכמה מקרים נגד רצון הנשלחים שהאמינו כי הם יוצאים לארץ גזירה. אך לאחר ימים מספר, לא היה עוד צורך בגיוס כי מרכז החינוך הוצף בקשות של מורים מתנדבים לתפקיד. מורה אחת שפגשתיה ברובע בביקורי שם, נאלצה לדחות את נשואיה כאשר נצטוותה לצאת לתפקיד. היא מיחתה והתמרמרה אולם, לאחר שמלאה את תקופת שש השבועות, חזרה לעיר החדשה, התחתנה ויחד עם בעלה (אף הוא מורה) התנדבה לחזור. "בית הספר המודרני והמשוכלל ביותר בעולם לא ייתן לי את הסיפוק שאני מרגישה בין פעוטות אלו כאן" - אמרה לי בתום לב - "כאן אינני רק מישהי המלמדת ילד קרוא וכתוב; בין הכתלים הללו, באש הצליפות, בלי תכנית למוד וספרי למוד, אני מעצבת את עתידם של פעוטות רעבים אלו, אני בונה את אופיים, מאכילה אותם, משקיטה את פחדם בעת ההתקפות, הריני להם כאם, כאב ומורה גם יחד. בשלושת השבועות הראשונים שלי כאן בכיתי לילה-לילה מייאוש, למראה תכנית הלימודים המגוחכת והאמנתי כי רגלי לא יישאוני עד תום תקופת הגיוס. אולם כאשר חזרתי העירה הרגשתי כאילו שוכלתי מילדי, והעבודה שם הייתה כה חסרת טעם... הייתי מוכרחה לחזור..." היא נשארה ברובע עד הסוף.

כעבור שלושה ימים נוכחתי בבית-הספר בשעת חגיגת ט"ו בשבט. ההפוגה בעיר העתיקה נסתיימה מזה יומיים ובסמטאות הרובע שרקו כדורים; מפעם לפעם נשמע קול נפץ רמון מהחזית, שנמצאה כ-200 מטרים מבניין בית-הספר, בתלמוד התורה הספרדי. הילדים נקהלו לכאן מבעוד בוקר, ועמדו והסתכלו בעיניים קורנות בקישוטים על הקירות שהמורות והתלמידים המבוגרים עמלו כל הלילה בעריכתם. היה זה חג-האילנות המוזר ביותר שראיתי בימי חיי - בין כתלי האבן של הרובע המותקף, ללא פיסת ירק כל שהיא. במקום חגיגת נטיעות נערכה הצגה שכוכביה היו הפעוטות בני 10 ו-12, ואחרי כך הושרו שירי חג וחולקו 500 חפיסות ממתקים - שי חג של ארגון אימהות עובדות בירושלים. בסוף הטכס, הוקראו מכתבים תמימים של תלמידי בתי ספר בכל הארץ לחבריהם בעיר העתיקה...

ביום א' הגיעה שיירה ועמה - כ-10 מאנשי העיר העתיקה שנותקו מעל משפחותיהם זה כשבועיים ימים, ושני מורים. אמרתי לחזור באחת המכוניות הריקות, אולם הסרג'נט הממונה על השיירה סירב לקחתני, באמרו שלא נתקבלה כל הוראה לכך. כשפניתי אחרי כן לקצין הצבא, ריטן זה: חמור שכמותו, הרי יודע הוא את הפקודה שיש לסייע בידי כל יהודי הרוצה לעזוב את העיר העתיקה!

הוא הבטיח לקחתני במכונית האספקה הצבאית שעמדה לצאת למחרת, וכך נקלעתי לעוד התקפה אחת על הרובע שהתחילה בליל א' כאשר חבלנים ערבים הצליחו להסתנן אל תוך הרובע והניחו חומרי נפץ לבית בן 3 קומות של הרב אורנשטיין, על גבול הרובע. כל קיר החזית של הבית בן שלוש הקומות נהרס ושלשה צעירים שנצבו בעמדה על גגו נפצעו פצעים קלים. הורדתם מעל הגג הייתה החלק הקשה ביותר של המלאכה, כי הערבים צלפו בלי הרף לעבר הבית;



במשך כל הלילה לא ניסה הצבא להתערב, אך עם אור הבוקר הופיע שוב הקפיטן הבריטי והודיע כי הוא אוסר את השימוש בבית זה כעמדה. "אם יירו עלינו - נשיב באש" - השיב המפקד במקום. "ואז אפוצץ את מה שנשאר מהבית" - סיים הקפיטן את השיחה.

ואמנם, כעבור שעה, אם גם איש מהמגנים לא ירה מבית זה - כוון הצבא "פיאט" אל הקומה העליונה והרסה. ישישה, שאותו זמן פנתה את רהיטיה מקומה זו - ניצלה בנס.

בצהרי יום ג', ה-27 לינואר, ישבתי במכונית משא צבאית וכעבור רגעים מספר נמצאנו בשער יפו. שני אנשי "המשמר הלאומי" עצרונו, קרצו לי מבלי לומר דבר, והמחסום נפתח. רגע אחד של נסיעה מהירה ברחוב ממילא, עוד מחסום בפינת רחוב הנסיכה מרי ואני נמצאתי בעיר החדשה.

משבר הקורונה - האם חווה ענף התיירות בישראל 'ברבור שחור' חדש?



ד"ר שחר שילה

תקציר:

מאז תחילת שנת 2020, מתמודד ענף התיירות עם משבר קיומי חריף, אשר עצר כמעט לחלוטין את הפעילות התיירותית ברחבי העולם כולו. מחלה מסתורית שהחלה בעיר ווהאן (Wūhàn) שבסין בשלהי דצמבר 2019, התפשטה לכל העולם ותוך מספר חודשים גרמה לסגירה כמעט מוחלטת של ענף התעופה העולמי, והובילה בשל כך גם לפגיעה קשה בענף התיירות העולמי (W.H.O 2020). בימים אלה, נראה כי המשבר שגרם וירוס הקורונה, הינו החריף ביותר שפגע אי פעם בתעשיית התיירות העולמית, וכפי הנראה זוהי הפגיעה הקשה ביותר בכלכלה העולמית כולה במאה השנים האחרונות (BBC 2020). בישראל, החל המשבר להשפיע בחודש מרץ 2020, ולמעשה מאז ועד היום, משותק רוב ענף התיירות מעבודה. **המאמר מציג פרשנות היסטורית לאירוע כלכלי בעל מאפיינים דומים, אשר התרחש בשנת 325 לספירה, עם התנצרותה של האימפריה הרומית.** תהליך ההתנצרות פגע אנושות בכלכלת קטורת המור והלבונה, שהובילו הנבטים בדרכי הסחר הקדומות מדרום ערב לנמל עזה. התוצאות הכלכליות של התנצרות האימפריה הרומית, שינו לחלוטין את הכלכלה בדרומה של ארץ ישראל, והמאמר מציג כי גם משבר הקורונה, עלול לשנות את ענף התיירות בישראל כפי שהוא מוכר לנו כיום.

מילות מפתח:

תיירות, כלכלה, ברבור שחור, קורונה, נבטים, נגב.

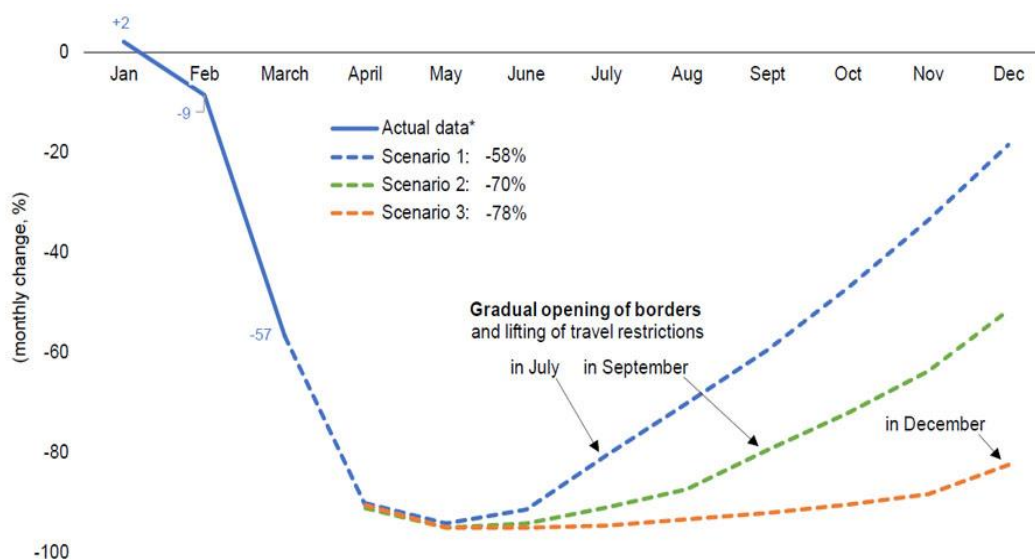
ענף התיירות הישראלי והעולמי ניצבים בימים אלה בפני אירוע גלובלי בקנה מידה היסטורי חריג, ההולם את התיאוריה הכלכלית '**ברבור שחור**', שפיתח הכלכלן פרופסור נאסים ניקולאס טאלב¹ (Taleb 2010). למרות שבמהלך שני העשורים האחרונים, היו שהזהירו מפני וירוס קטלני, העלול להתפרץ כ'פנדמיה' עולמית, הרי שמשבר הקורונה התרגש על העולם החל מינואר 2020 כאירוע בלתי צפוי, אשר איש לא התכוון אליו. חוסר המוכנות של האנושות כולה, הפך את המגיפה הנוכחית לאירוע קיצוני וחריג, המשנה בימים אלה את חוקי המשחק הכלכליים שהכרנו, תוך פגיעה קשה במגוון ענפי כלכלה ברחבי העולם.

¹ וזאת למרות שד"ר טאלב עצמו טוען בתוקף כי משבר הקורונה אינו מהווה 'ברבור שחור' לתפיסתו, שכן ניתן היה לחזותו ולהתכונן אליו, במיוחד לאור העובדה שהוא עצמו חזה אירוע כלכלי שכזה בספרו כבר בשנת 2007.

בעת הזו, נראה כי ענף התיירות העולמי לצד תרבות הפנאי כולה, הינם בין הנפגעים האנושים מהשפעות משבר הקורונה, אשר השבית אותם כמעט לחלוטין. עד כה, ספגו ענף התיירות ולצידו תעשיית התעופה העולמית, הפסדי ענק הנמדדים במאות מיליארדי דולרים, אך נראה כי זוהי רק ההתחלה (U.N.W.T.O 2020). בחינה מושכלת של המצב הנוכחי, מצביעה על כך שאובדן ההכנסות התיירותיות מראשית המשבר, הינו קדימון בלבד להשפעה ההרסנית שעלולה להיות למשבר הקורונה על משק התיירות הישראלי. נראה כי אנו ניצבים בפני תקופה חדשה, בה ניאלץ לפתח ולעצב כלכלה תיירותית עדכנית, שתתקיים בצל נגיף הקורונה, תוך אובדן של ענפי פנאי, אירוח ותיירות, אשר יתקשו לספק חוויה תיירותית בטוחה ומהנה, תחת מגבלות הבריאות המחמירות.

איור 1 :

תרשים הירידה בהיקפי ענף התיירות העולמי (מקור : אתר ארגון התיירות העולמי U.N.W.T.O)



על פי הערכות ארגון התיירות העולמי (U.N.W.T.O), צפוי ענף התיירות להצטמצם במהלך שנת 2020 בין 60% - 80% אל מול היקפו העולמי בשנה החולפת - 2019.

איור 2 :

ירידות חדות בתעופה הגלובלית (מקור : אתר ארגון התעופה העולמי - I.A.T.A)



השפעת משבר הקורונה על ענף התעופה העולמי במחצית הראשונה של 2020 - מומחי הארגון מעריכים, שבמקרה הטוב יחזרו היקפי התעופה שהכרנו בשנת 2019, רק באמצע שנת 2022.

השפעת משבר הקורונה על כלכלת ישראל עוד תידון בהרחבה בשורה של מאמרים ומחקרים כלכליים הצפויים להתפרסם בעתיד. מטרתנו במאמר קצר זה, הינה להתייחס לזווית התיירותית בלבד. על פי נתוני משרד התיירות, עמדו הכנסות הענף מתיירות נכנסת בשנת 2019 על סך כ- 22 מיליארד ₪ (הודעת דוברות משרד התיירות 2020), המשקפים הכנסות בסך כ- 39 מיליארד ₪ בכל הענף, הכולל גם את הפעילות הכלכלית של תיירות הפנים. על פי דו"ח ארגון O.E.C.D לשנת 2020, אחראי ענף התיירות לסך כ- 2.8% מהתוצר המקומי הגולמי של כלכלת ישראל (O.E.C.D 2020). על פי פרסומי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, עמד התמ"ג של מדינת ישראל בשנת 2019 על קצת יותר מ- 1.4 טריליון ₪ (אתר למ"ס 2020). הצלבת נתוני משרד התיירות, עם דו"חות הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועם נתוני דו"חות ארגון O.E.C.D מביאה אותנו לידי חשבון פשוט, שהשנה הקרובה והשנה הבאה, תהיינה שנים קשות מאד לענף התיירות בישראל.

הכנסות ענף התיירות בשנה החולפת, נשענו על כ- 26 מיליון לינות שנרשמו במלונות ישראל. 45% מלינות אלו, מקורן בלינות תיירים מחו"ל. ל- 55% האחוזים הנותרים, היו אחראים התיירים הישראליים. חלקו של השוק המאורגן והמוסדי בתיירות הפנים היה נרחב מאד, ותפס על פי הערכות חוקרי תיירות ומומחים מהענף, כמחצית מסך הפעילות התיירותית. יש לזכור כי הקבוצות המאורגנות הן אלו שגדשו את בתי המלון ואתרי התיירות באמצע השבוע, בעוד משפחות ומטיילים עצמאיים מתאפיינים בצריכת פעילות תיירותית בסופי השבוע ובחגים.

נכון לעת הזו, נראה כי שנת 2020 תהיה בגדר שנה אבודה עבור ענף התיירות המאורגנת, שכן במהלכה, לא סביר שנוזכה לראות כאן תיירים רבים מחו"ל. לצד הפגיעה הקשה בתיירות הנכנסת (הנשענת על ענף התעופה), נראה כי גם פלח התיירות המאורגנת בקבוצות, אינו צפוי לחזור לפעילות משמעותית השנה. הדבר משמעותי במיוחד בקרב פלח הגמלאים הצפוי להיעדר מהזירה בשנה הקרובה ואף מעבר לכך. חשבון פשוט מצביע על כך שענף התיירות הישראלי של שנת 2020, עומד להצטמצם לכדי פחות ממחצית היקפו בשנת 2019. בשיא השנה החולפת, העסיק ענף התיירות כ- 145,000 עובדים באופן ישיר, ועוד כ- 100,000 עובדים במעגלים משניים (O.E.C.D 2020), כגון בענף המסעדנות ובענפי שירותי הפנאי, הקשורים בחלקם בהכנסות תיירותיות. אם ניקח בחשבון

שהכנסות ענף התיירות צפויות להצטמצם השנה בכמחצית, ואולי אף כדי - 60%, הרי לנו תחזית קודרת ומדאיגה, המהווה בשורה קשה למועסקים רבים שעבדו בתחום התיירות עד פברואר האחרון.

מבט היסטורי, מציע פרשנות כלכלית שעל פיה, לפני כ- 1,700 שנים, כבר נחת כאן 'ברבור שחור' אחר, בדמות אירוע היסטורי בינלאומי רחב השפעה, אשר שינה את פני העולם הקדום שתחת שליטתה של האימפריה הרומית. צחוק הגורל הוא, שכתולדה של האירוע ההוא, נבנה ענף התיירות הצליינית הנוצרית הנכנסת לישראל, בעוד האירוע הנוכחי, מאיים להשבית (זמנית לפחות) את ענף התיירות שהחל להתפתח בעת ההיא. מהו הקשר בין האירועים הכלכליים הללו? להלן סיפור האירוע בקצרה:

בשנת 313 פרסם הקיסר קונסטנטינוס הגדול צו מלכותי הידוע בשם "האדיקט של מילאנו". צו זה התיר לראשונה את הפולחן הנוצרי ברחבי האימפריה ודרש מן הרומאים להפגין סובלנות דתית כלפי הנוצרים הקדומים (לימור 1997). בהמשך, בשנת 325 - תחת שלטונו כקיסר האימפריה הרומית כולה, כינס קונסטנטינוס את **וועידת ניקיאה הראשונה**, שהייתה לוועידת היסוד של הנצרות הממלכתית הקדומה, ובכך קיבע למעשה את הנצרות כדת האימפריה הרומית כולה. השפעתה של החלטה פוליטית-דתית זו הייתה עצומה והיא היוותה למעשה 'ברבור שחור', אשר שינה את פני הכלכלה הקדומה של המזרח התיכון.

בעת ההיא, היה **הסחר בקטורת מסוג מור ולבונה** בשיאו (הגינבוטום 2004). המור והלבונה הינם עצים נדירים ומיוחדים, הגדלים רק בדרום חצי האי ערב ובאתיופיה. מן העצים הללו, היו מפיקים שרף יקר ערך, שהיה קטורת מבוקשת וחיונית לתפקוד מקדשי העולם העתיק כולו. הקטורת הנדירה והיקרה הועמסה על גבי גמלים והובלה בשיירות מסחר בנתיבים הידועים בשם 'דרכי הבשמים', אשר חצו את הנגב מכיוון פטרה בדרכן מערבה אל נמל עזה (עמר 2004). במשך מאות שנים, נהגו אלפי מקדשים פגאניים בעולם העתיק, לצרוך כמויות עצומות של קטורת מסוג מור ולבונה. קטורת יקרה זו, הגיעה כאמור מדי שנה בשיירות המסחר אל נמלי מזרח הים התיכון ומשם הושטה הסחורה לארצות הים התיכון ולאירופה (הגינבוטום 2004).

התנצרות האימפריה הרומית בחטף, במהלך השנים 324-325 לספירה, שינתה לחלוטין את חוקי המשחק בעת העתיקה, כשתוך זמן קצר, פחת מאוד הצורך בכמויות עצומות אלו של מור ולבונה. כלכלת השיירות האדירה, שהכניסה לאוצר האימפריה הרומית סכומי עתק, התמוטטה ונמחקה כמעט לגמרי, שכן הכנסיות הנוצריות דרשו רק כמויות קטנות של מור ולבונה לצורכי פולחן.

כך, בדומה למתרחש כעת בענף התיירות המודרני בישראל, איבדו תוך זמן קצר, בעלי משרות רבים את פרנסתם. כלכלת המור והלבונה פרנסה בעלי מקצוע רבים, אשר אם לשפוט על פי השרידים הארכאולוגיים המרשימים בנגב, התפרנסו היטב במקצועם על בסיס מסורת בת מאות שנים. הפגיעה בכלכלת המור והלבונה בראשית התקופה הביזנטית, השליכה אל מעגלי האבטלה של המזרח הקדום המוני אדם ובהם: כוהני מקדשים, מורי דרך, מובילי שיירות, ספקי מזון וסחורה, תופרי ומתקני אוכפי גמלים, בעלי אכסניות ומלונות בצירי הדרך, שומרים ואנשי אבטחה, זונות, טבחים, צוותי שיירות וספקי שירותים שונים. כל אלה איבדו את משרותיהם ללא כל תמיכה סוציאלית וללא שירותי רווחה ממלכתיים.

במאה השנים הבאות, עברה הכלכלה הרומית שינויים מרחיקי לכת, ובדרומה של ארץ ישראל נאלצו הערים הנבטיות-ביזנטיות של הנגב - שבטה, חלוצה, עבדת, ממשית, ניצנה ורחובות בנגב, להמציא את עצמן מחדש תוך איתור פרנסה חלופית במקום השיירות, אשר חדלו לפקוד אותן (Giny & Israel 2013). הייתה זו ראשיתה של החקלאות המפותחת שהחלה להתפשט בצפון ומרכז הנגב במהלך התקופה הביזנטית. עשרות אלפי דונמים של כרמי זיתים וגפנים ניטעו בנגב, שתושביו החלו לייצר כמויות ניכרות של שמן זית ויין, וסיפקו אותם לאלפי עולי הרגל הנוצרים, שהחלו לפקוד את ארץ הקודש. בחלק מהערים עברו התושבים לגדל את הסוסים הערביים האציליים, שיהפכו במרוצת הזמן למותג נחשק ויוקרתי של מעמד האצולה (נגב 1988).

המדיניות שקבע הקיסר קונסטנטינוס, שהובילה להתנצרותה של האימפריה הרומית - עבודת האלילים, הייתה בגדר 'ברבור שחור' שאיש לא יכול היה לצפות או לחזות, בדומה למשבר הקורונה, שפקד את העולם.² נראה שבעת הזו נדרש מאיתנו להמציא את עצמנו בדומה למה שעשו תושבי הנגב הקדומים לפני 1,700 שנים.

למרות כל הנאמר לעיל, יש להביט גם אל הצדדים האופטימיים של האירוע הגלובלי הזה. בעידן המודרני, ניכר כי הפעילות התיירותית חיונית וחשובה להגדרת הזהות האנושית (Sharma 2020). תרבות הפנאי והתיירות הפכו למרכיב חיוני בחיינו, הבא לביטוי בשלבים העליונים בפירמידת הצרכים של מסלאו (Maslow).³ נראה כי התיירות מספקת מענה לצרכים המופיעים בראש הפירמידה, ובהם: הצורך בשייכות, הצורך בכבוד והערכה וכן מימוש עצמי והגשמה. לאור מעמדה זה של התיירות בחיינו, סביר מאד כי עם חלוף המשבר, נראה שוב ערכי צמיחה גבוהים במיוחד בענף. סיבה נוספת לאופטימיות טמונה בעובדה, כי במהלך השנה הקרובה, צפויים ישראלים רבים לוותר על הנסיעה לחו"ל, ובמקום זאת, יצרכו שירותי תיירות ופנאי בישראל.⁴ תקן "התנועה הסגולה" שקבעו משרד הבריאות ומשרד התיירות להפעלת אתרי תיירות, מלונות, כפרי נופש ויחידות אירוח (משרד הבריאות 2020), נכנס לתוקף ב- 24.5.2020 ומאז עובר מדי פעם עדכון, על מנת להתאימו למצב התחלואה. ביקושי התיירות הגבוהים הניכרים במלונות ובאירוח הכפרי בכל רחבי הארץ מאז שוחרר הסגר, מצביעים על כך שתיירות הפנים, עשויה לסייע ולו מעט, בהפחתת הנזקים הכבדים, שנגרמו לתעשיית התיירות הישראלית מאובדנה של התיירות הנכנסת.

סיכום :

² כאמור, משבר הקורונה אינו באמת 'ברבור שחור' קלאסי מבחינה כלכלית, כיוון שניתן היה לחזותו ולהתכונן אליו, אך העבודות בשטח מצביעות על כך שאיש לא באמת התכונן אליו, ולכן השפעתו כה קיצונית והרסנית.

³ אברהם מאסלו (1908 - 1970) - פסיכולוג חברתי יהודי-אמריקני, שפיתח תאוריה הנקראת "הגישא ההומניסטית", תאוריית הצרכים המפורסמת שלו נקראת על שמו - "מדרג מאסלו".

⁴ מאז פרוץ המשבר נערכו מספר סקרים של בעלי עניין שונים, על מנת לברר את עמדות הציבור כלפי צריכת חופשות, תיירות, מלונות וכיו"ב. התמונה המצטיירת מסקרים שנערכו על ידי בעלי עניין שונים, לצד הפריחה בתיירות הכפרית ובמלונות הנופש באילת מאז שחרור הסגר בחודש מאי 2020, מראה כי הציבור מעוניין מאד לצאת לחופשות בישראל ומבקש רק לוודא כי האתרים פועלים בחסות תו תקן המפוקח על ידי משרד הבריאות. מרבית הנשאלים ציינו כי יעדיפו להימנע מטיסה השנה וינפשו בישראל.

עד לא מזמן, נראה היה כי האתגר הגדול ביותר המונח לפתחו של ענף התיירות העולמי הינו נושא "תיירות היתר" (Over Tourism). עשרות מאמרים מחקריים, ועידות וכנסים נערכו ברחבי העולם בנושא זה ועסקו באתגרים המוצבים לפתח עולם התיירות. בתקשורת הפופולרית והדיגיטלית, נחשפנו למאות כתבות אודות אתרי התיירות המוצפים בעודף תיירים בכל רחבי העולם.⁵ לאחר חצי שנה שבמהלכה התרוקנו אתרי התיירות בכל העולם מתיירים ומבקרים, נראה כי האיום הגדול על ענף התיירות העולמי השתנה, ואין מה לחשוש כעת מהצפה תיירותית של יעדים ברחבי העולם. לאורך של תובנות שונות הנאמרות במסגרות אקדמיות ופופולריות, נראה כי משבר הקורונה, החל להניע תהליך שינוי משמעותי באופי התיירות העולמית. ייתכן כי אנו ניצבים בפתחה של תקופה חדשה בתולדות התיירות, בה נזכה להכיר אופי צרכני שונה ועדכני, המותאם ליכולות הנשיאה הטבעיות של כל מרחב. בקרב חוקרי תיירות, מתחיל שיח עדכני אודות האפשרות להאצת תהליכים שהחלו זה מכבר, המחייבים פיתוח של תיירות בת קיימא המתחשבת בסביבתה. תיירות שתהיה רגישה ומותאמת יותר למרחבי הביקור והתיור. ימים יגידו אם משבר הקורונה הביא בכנפיו בשורה חדשה ועדכנית לעולם התיירות, או שעם מציאת חיסון ותרופה למחלה, ישוב עולם התיירות לערכי הצרכנות המוכרים, שהיו נחלתו בעשורים האחרונים.

ביבליוגרפיה:

- B.B.C Website - Coronavirus: Worst economic crisis since 1930's depression, IMF says - <https://www.bbc.com/news/business-52236936> - extracted in 18.7.2020.
- Erickson-Gini, Tali & Israel, Yigal (2013). Excavating the Nabataean Incense Road, Journal of Eastern Mediterranean Archaeology and Heritage Studies, vol. 1.
- I.A.T.A - Recovery in air travel expected to lag economic activity - 15.5.2020 <https://www.iata.org/en/iata-repository/publications/economic-reports/recovery-in-air-travel-expected-to-lag-economic-activity/> - Extracted in 19.5.2020
- I.A.T.A Website - <https://www.iata.org/> - Extracted in 19.5.2020
- Nilsson, Henrik Jan, (2020). Conceptualizing and contextualizing over-tourism: the dynamics of accelerating urban tourism, International Journal of Tourism Cities, ISSN: 2056-5607, Publication date: 27 March 2020
- OECD (2020), OECD Tourism Trends and Policies 2020, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/6b47b985-en>.

⁵ על היקפה הנרחב של התופעה, מעידה העובדה כי המאמר שלהלן, פורסם בסוף חודש מרץ 2020, כשמרבית ענף התיירות העולמי כבר עצר מלכת. להרחבה בסוגייה זו ראו:

Nilsson, Henrik Jan, (2020). Conceptualizing and contextualizing over-tourism: the dynamics of accelerating urban tourism, International Journal of Tourism Cities, ISSN: 2056-5607, Publication date: 27 March 2020

- Sharma, Ramji (2020). Sociology of Tourism: Shifting Paradigm from Nostalgia to Happiness. Journal of Tourism and Hospitality Education, 10, pages 90-107. <https://doi.org/10.3126/jthe.v10i0.28762>
- Taleb, Nicholas, Nassim (2010). The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable, Random House Publishing Group.
- U.N.W.T.O Website - <https://www.unwto.org/news/covid-19-international-tourist-numbers-could-fall-60-80-in-2020> - Extracted in 19.5.2020.
- W.H.O Website - Timeline of WHO's response to COVID-19 <https://www.who.int/news-room/detail/29-06-2020-covidtimeline> - Extracted in 18.7.2020.
- אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה - <https://old.cbs.gov.il/ts/IDab45c3999e0eb3/> - חולץ בתאריך 19.5.2020.
- אתר משרד התיירות - תו סגול למלונות 24.5.2020, חולץ בתאריך 18/7/2020. <https://www.gov.il/he/departments/policies/policy-openning-hotels-after-covid>
- הגינבוטום, רוזנטל, רנטה (2004). על אודות הנבטים, בתוך: הגינבוטום, רוזנטל, רנטה (עורכת), הנבטים בנגב, עמ' 7-11, מוזיאון הכט, חיפה.
- לימור, אורה (1997). בין יהודים לנוצרים: יהודים ונוצרים במערב אירופה עד ראשית העת החדשה. תל אביב, האוניברסיטה הפתוחה.
- משרד התיירות, הודעת דוברות לעיתונות, 5.1.2020 - השר לוי: "2019 הייתה שנת שיא". <https://www.gov.il/he/departments/news/summary-2019-1100-0005-2020-660272>. חולץ מאתר משרד התיירות ביום 19.5.2020.
- נגב, אברהם (1988). ערי הנבטים בנגב, הוצאת אריאל.
- עמר, זוהר (2004), המסחר הקדום בסממני קטורת, בושם ותבלין, בתוך: הגינבוטום, רוזנטל, רנטה (עורכת), הנבטים בנגב, עמ' 61-66, מוזיאון הכט, חיפה.

אודות מחבר המאמר:

ד"ר שחר שילה - חבר סגל אקדמי במחלקה לניהול מלונאות ותיירות באוניברסיטת בן גוריון בנגב, מנהל תיירות רמת הנגב, ושותף ובעלים ב-ר.א.ש תיירותי, המתמחה בתכנון תיירותי, פרוגרמות, ייעוץ, ליווי וניהול אתרי תיירות ברחבי הארץ והעולם.



הרימון על המלכות / אמוץ דפני וסאלח עקל ח'טיב

פריחתו ופירותיו המפוארים של הרימון משכו את עיניו ולבו של האדם מימים ימימה. בכל התרבויות של מרכז אסיה והסהר הפורה, מולדתו של הרימון, שמור לו מקום של כבוד הן בפולחנים דתיים והן בחיי יום יום. כבודו של הרימון התפשט, יחד עם גידול העץ מזה אלפי שנים, הרחק ממולדתו המקורית. אמונות הקשורות בו נפוצות בדתות רבות, השונות זו מזו, ממערב הים התיכון ועד לסין. הרימון נחשב בתרבויות שונות כסמל לחיי נצח, מלכות, יופי, חוכמה, ידע, שפע, פוריות, נשיות וצניעות (ובתרבויות מסוימות דווקא סמל למיניות).

במסורת היהודית מקושר עץ זה ליופי, שפע, מלכות וארוטיקה. דרשה יהודית נפוצה אומרת שמספרם של זרעי הרימון הוא 613 גרגרים, כמניין תרי"ג מצוות, לכן נחשב הרימון סמל לאדיקות ולקיום המצוות. יש האומרים שזה מקור המנהג לאכול רימון בראש השנה. בברכה שמברכים על הרימון בערב ראש השנה נאמר: "שירבו זכויותינו כרימון". הרימון נחשב כסמל היופי, כבר בשיר השירים מתואר יופייה של האהובה במלים: "כְּפֶלַח הָרִמּוֹן וְכַתְּמֹד מִבְּעַד לְצִמְתָּךְ" (שיר השירים, ד', ג'). רבי יוחנן היה יפה תואר במיוחד. בתלמוד נאמר עליו "הרוצה לראות יופיו של ר' יוחנן, יביא כוס של כסף צרוף וימלאנה גרעינים של רימון אדום, ויעטר כליל של ורד אדום על פיו, ויניחנו בין חמה לצל – ואותו זוהר מעין יופיו של ר' יוחנן הוא". (בבלי, בבא מציעא, פ"ד: ע"א). הארמנים בארץ טוענים שמספר ימי השנה גרגרי הרימון הוא כמספר ימי השנה. הרמון "נושא ברכה" ומסמל את ארמניה, פוריות ומזל טוב.

בני האדם קישרו את הרימון עם פוריות האדם, חיים, שפע, והצלחה ומוטיבים אלו מופיעים רבות בספרות ובאמנות של המזרח הקרוב וארצות הים התיכון. כבר באשור נחשב פרי הרימון למעין רחם מרובת זרעים ולכן שימש סמל לפוריות. הקשר לפוריות הוא לא רק עקב ריבוי הזרעים אלא גם עקב צבעו האדום, צבע זה הדומה לדם "נוזל החיים" קושר את הפרי לחייו של האדם. בחתונות באשור ובבל הוגשו רימונים כסמל לאהבה ופוריות. הָרָה, האלה הממונה על הנישואין, מתוארת לעתים כמקושטת ברימונים, רימונים הוגשו ביוון בחתונות וגם ברומא כסגולה לפוריות וריבוי הצאצאים, מאחר והרימון מכיל מאות זרעים הוא נחשב כסמל פרייה, הצלחה וחיים. בארמניה נהוג שהכלה משליכה רימון ורומסת אותו לפיסות, הזרעים הנפוצים מבטיחים שהכלה תלד ילדים. אצל הבדווים בצפון הגליל נוהגים לשים פרחי רימון ליד הכניסה לבית הכלה כדי "שכולנו נהיה מאוחדים כמו הזרעים של הרימון".

נאמר בגמרא (ברכות, נ"ז: ע"א): הרואה רימונים בחלום זוטרי פרי עסקיה כרמונא רבירבי רבי עסקיה כרמונא (הרואה רימון בחלום, קטנים: יפרה וירבה עסקו כרימונים; גדולים, יפרח עסקו כרימונים) פלגי אם תלמיד חכם הוא יצפה לתורה שנאמר (שיר השירים, ח': ב') "אַשְׁקֶךָ מַיִן הָרֶקֶת, מַעְסִיס רִמְנִי". ואם עם הארץ הוא יצפה למצווה שנאמר (שיר השירים, ד': ג') "כְּפֶלַח הָרִמּוֹן וְכַתְּמֹד מִבְּעַד לְצִמְתָּךְ". מאי "רקתך"? שאפילו ריקנין שבך מלאים מצוות כרימון. חיים וייס מדגיש שכל הפתרונות מצביעים על החיבור שבין הרימון ושפע של עסקים אן מצוות הרימון מייצג ריבוי של

דבר מה. עבור התלמיד החכם פתרון החלום מוביל למשאלה ללימוד תורה ואילן עבור עם הארץ החלום מסמל ריבוי מצוות עתידי. אותו מחבר מדגיש את הרימון כסמל ארוטי של האהובה במקורותינו.

זאת לעומת אצל פותר החלומות היווני ארטמידורוס שם חלום אודות הרימון הוא בעל משמעות שלילית "רימון פירושו פצעים, סבל בגלל הקוצים (שעל הענפים) עבדות וכניעה בגלל האגדה על פרספונה" (שנאלצה לבלות ששה חודשים בכל שנה בשאול בגלל שאכלה, מבלי משים, גרגרי רימון למרות שאסרו עליה לאכול דבר).

מסופר אודות אדם שהגיע אל אֶבֶן - סירין (מלומד ופותר חלומות ידוע מוסלמי בן המאה השביעית שנחשב כמחברם של ספרי פתרון חלומות רבים) ואמר לו " חלמתי שאני אוהז רימון בידי וכי אכלתי ממנו". ענה לו איבן- סירין "יהיה לך בן ותראה נחת ממנו". פנה איש אחר אל אבן- סירין ואמר "חלמתי שאני אוכל רימון בעונה", השיב לו אבן-סירין " השקע את כל כספך במסחר". כך עשה האיש וגרף רווחים. לאחר מכן חלם האיש שהוא אוכל רימונים שלא בעונתם וחזר על מה שעשה בפעם הקודמת אך לא התייעץ עם אבן- סירין והפסיד את כל כספו. הוא שאל את אבן סירין על כך ונענה " מה ההבדל בין אכילה (של הרימון) מחוץ לעונה או בתוכה? ". פתרון זה דומה למקובל בפולקלור האירופי שהחולם על רימון ינחל מזל והצלחה, עבור האוהבים פירושו נאמנות, עבור הנשואים רוב עושר וילדים וכן הצלחה רבה במסחר.

לפי אחד מסיפור מ"אלף לילה ועוד לילה" התברך השולטן בכל, פרט לפרי בטן. הוא התפלל לאלוהים ללא הפוגה. לילה אחד הוא ראה אדם שנראה כקדוש כמו נביא בחלום אשר הנחה אותו מה עליו לעשות. כדי להגשים את משאלתו והגשמת תפילותיו עליו לקחת רימון מהגן הראשי ולאכול ממנו גרעינים רבים ככל שנראה לו. בבוקר התעורר השולטן אכל חמישים גרגרי רימון, אחד עבור כל אחת מנשותיו ואחר כך תינה אהבים עם כל אחת מהן וארבעים ותשע מתוך החמישים התעברו". נזכיר כי הרימון נחשב, בכל רחבי המזרח התיכון, כסגולה לפוריות.

פרי הרימון הגדוש ומלא גרגרי עסיס מסמל שפע חוכמה וידע ככתוב: "אפילו ריקנים שבך מלאים מצוות כרמון" (ברכות, נ"ז: ע"א). פרי הרימון מכיל מאות גרגירים ולפי המסורת מספרם הוא 613 כמספר תרי"ג מצוות ולפיכך נעשה לסמל של צדיקות ולקיום מצוות. הרימון נחשב כסמל היופי וכבר בשיר השירים מתוארת האהובה "כְּפָלַח הָרִמּוֹן רִקְתָּהּ מִפֶּעַד לְצִמְתָּהּ" (שיר השירים, ד': ג'). רבי יוחנן היה יפה תואר במיוחד: "הרוצה לראות את יופיו של רבי יוחנן, יביא כוס של כסף מבית הצורף, וימלאנה גרגירים של רמון אדום, ויקיפנה זר ורדים אדומים, וישימנה בין שמש לצל - אזי יחוש בזוהר, מעין יופיו של רבי יוחנן" (בבא מציעא, פ"ד: מ"ג, תרגום יהודה פליקס).

במסורת מוסלמית המייחסת למוחמד את האמירה ש"אין לך רימון שאינו מכיל זרע של הרימון מגן העדן. אין אדם שטעם מהרימון ולבו לא פנה עורף לשטן והוא עזבו". לכן הרימון נושא עמו ברכה ובמרוקו מכונים גרגרי הרימון בשם "דמעות הנביא".





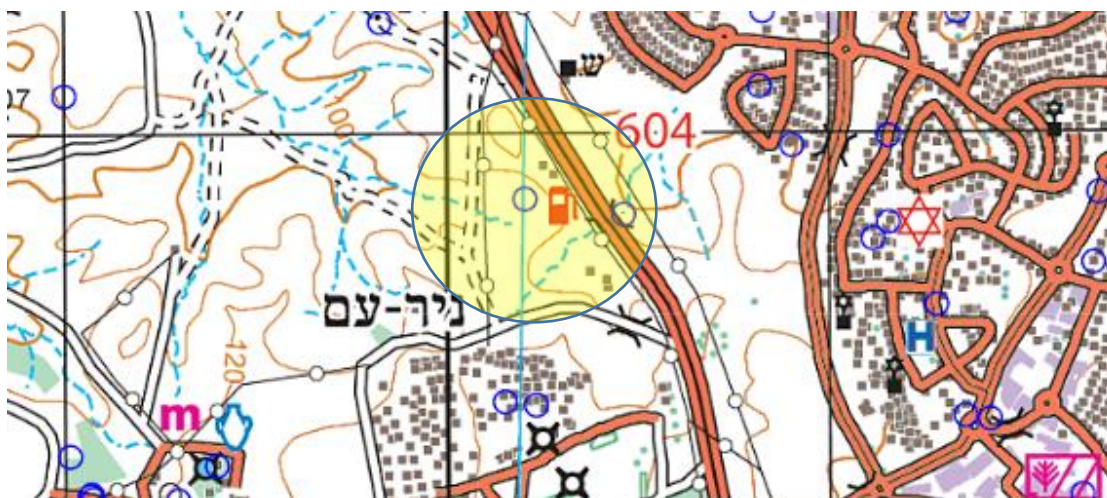
נתיבות ונתיבותיה – יואב יאיר

הפעם נדירים בכביש 4 נחלף על אשקלון נעצור לקפה ומאפה של בוקר בתחנה החדשה של "אשקלון מבקיעים". מכאן נחלף בסמוך לקבוץ יד מרדכי, קבוץ ארז, נפנה ימינה לתחנת הדלק של קבוץ ניר עס. נעלה ימינה לראש הגבעה שם נחנה את רכבנו. מכאן נתחיל את תחנתנו הראשונה.

מצפור המוכתר יאנציק

נצמד להנאתנו כ-100 מטר צפונה ונעפיל בקלילות לראש הגבעה ממנה נפרש נוף ירוק וצח, נצפה לעבר גדר המערכת הקרובה בהושטת יד לעבר יישובי צפון עזה,

אנו נמצאים על "גבעת הגמל" שנראית כדבשת גמל, חלק מטור מאורך של גבעות. מהמצפור נפרש נוף מרהיב של דרום מישור החוף. הערים אשקלון, ארובות תחנת הכוח רוטנברג, העיר אשדוד, נתיב העשרה קבוץ ארז, הדיונות של צפון רצועת עזה. בית להיה ובית חנון. ממזרח נשקיף על השכונות הצפוניות של העיר שדרות במרחק מאות מטרים, למרגלות גבעת הכורכר מדרום בתי הקבוץ ניר עס, בסמוך נטעו בני משפחתו של יעקב גברי בוסתן עצי פרי. **יעקב יאנצק גברי, חלוץ ממייסדי קבוץ ניר עס**, שימש בשנות ה-40 כמוכתר האזור. גברי נהג לרכוב על סוסתו בלוויית כלביו הנאמנים. בנו אליעזר הציב את צלילת הברזל בדמותו על ראש הגבעה, בצל עצי האורן הגדולים שנטע יאנצק לרגל הולדת נכדיו. בדרך חזרה נביט לפני שנפנה שמאלה לכיוון הגשר על מסילת הברזל מוצב בונקר מתומן ייחודי בעל 8 צלעות ששימש את כוחות צה"ל נגד האויב המצרי במלחמת העצמאות ונותר בשלמותו.



מכאן נחזור למכוניות ונמשיך לעיר נתיבות לרחוב **הרב חאקי**, (הרב יצחק אביחצירא -מכונה בשם ה"באבא חאקי") משם יתחיל סיורנו בעיר. מהרחבה המרכזית נצפה במגדל המים הגבוה ונספר אודות העיר נתיבות שנוסדה בשנת 1956, זאת על ידי עולים מצפון אפריקה, אחרי שעברו את שלב המעברות בתנאים קשים. רבים מרחובותיה של העיר קרויים בשמות רבנים מתקופות שונות ושחלקם גרו בעיר והפיצו את משנתם ברוב עס.

אנדרטת ילדי אוסלו

נמשיך לצעוד מספר מטרים ברחבה ונבחין באנדרטה שנושאת את זכרם של "ילדי אוסלו" האנדרטה מנציחה את זכרם של 28 ילדים קטנים מטוניס שעשו דרכם מטוניס לנורבגיה לתקופת הכשרה בטרם עלייתם לארץ, המלווים וצוות המטוס נהרגו באסון מחריד שארע בנורבגיה בשנת 1948, למעט ניצול אחד ויחידי בשם יצחק אלל. ממשלת נורבגיה לקחה חסות על הטרגדיה ותרמה כ-70 צריפים למושב ינוב שבשרון, לטובת משפחות הילדים שהתגוררו במושב וביניהם משפחת אלל.



אנדרטת ילדי אוסלו

נפנה לימין לרחוב הנושא את שמו של האדמו"ר הגאון יעקב אביחצירה המכונה "אביר יעקב" שנולד בתפילאלת שבמרוקו בשנת תקס"ז, בנו בכורו של רבי מסעוד אבו חצירה רבה הרוחני של יהדות מרוקו, היה ממלא מקום בהנהגת מחוז תאפיללת שבמרוקו. מייסד הישיבה המפורסמת בתפילאלת וחיבר "י"ב ספרי קודש. נפטר בדרכו לארץ ישראל בעיר דמנהור שבמצרים בכ' בטבת בשנת תמ"ר.



בית הכנסת אל ג'רבא

נמשיך לצעוד להנאתנו ברחוב זה, נכנס לבית הכנסת "אל ג'רבא" **בית הכנסת לעולי ג'רבא** שנוסד בנתיבות בשלהי שנות ה-70, הינו תעתיק לבית הכנסת אל ג'רבא באי ג'רבא שבטוניס. בית הכנסת בעצוב הפנימי שלו עשוי קשתות, קשתות מעוצבות מעץ, הנישאות על גבי עמודים בציפוי שיש. ומהתקרה הצבעונית משתלשלת מנורה המאירה את ההיכל. בארון הקודש מאוחסנים ספרי תורה חדשים לצד עתיקים בני עשרות ומאות שנים.



משמאל מעבר לכביש נבחין במבנה בשם "**תהילת שלום מקור חכמה בנשיאות ראש המוסדות הרב הגאון נתנאל שריקי שליטא**" נכד לאדמו"ר רבי שלום איפרגאן זצוק"ל. בכניסה לחדר הצנוע, מסתופפים אנשים, נשים וילדים שבאו מקרוב ורחוק לקבל ברכה מפי הרב לבריאות, הצלחה ומרפא לבני משפחותיהם.

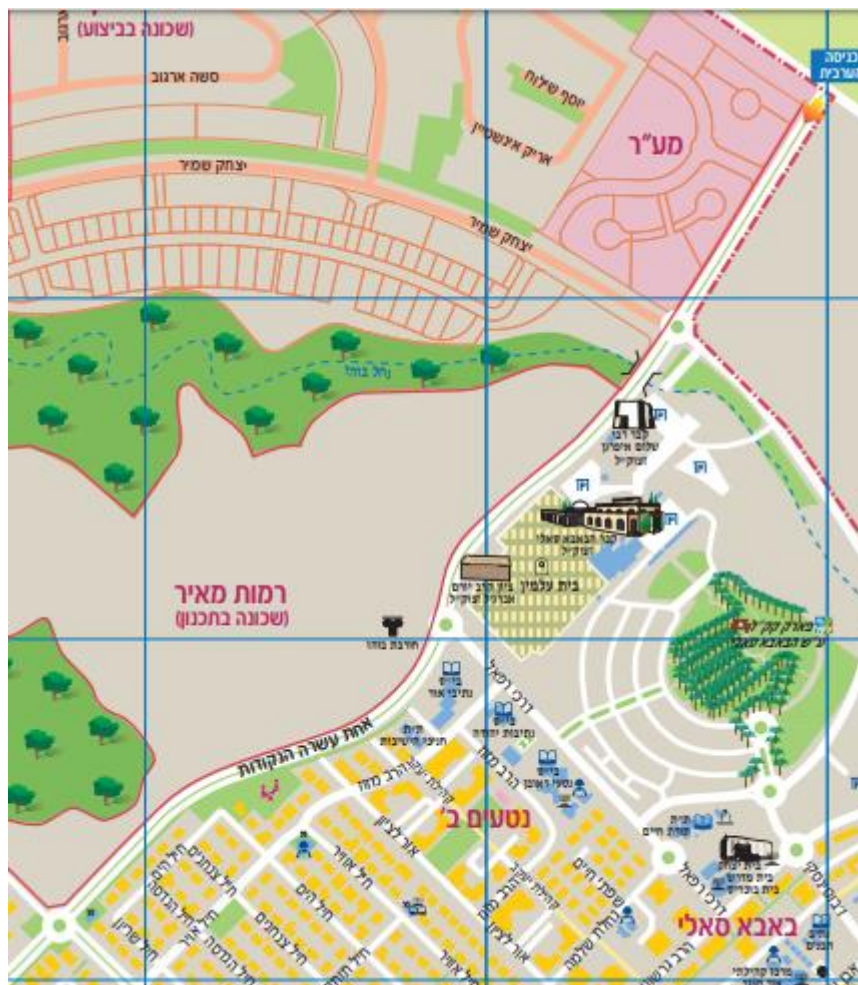
הרב מאיר יששכר

נמשיך ברחוב אבוחצירא ונגיע לבית מספר 20, נכנס לביתו של **הרב מאיר יששכר ז"ל**. סיפורו של הרב יששכר הוא ספורה של העיר נתיבות. בנתיבות חיו, התוו ויצרו את רוחו של המקום. לכולם היה מקום בליבו של הרב יששכר. הוא היה בבחינת אבא לתלמידיו, חבר טוב לשכניו וסבא טוב לצעירי המקום. הוא החדיר בלב רבים מתלמידיו מעין מים זכים של תורה, חינוך שהאיר בליבות תלמידיו ומכריו את גדלותו וגאונותו. חינוך שנתן לכל אחד שפגש בו כמה הוא קרוב לרב, ונטמע בנשמתו לאורך זמן. הרב יששכר יסד ישיבות ומוסדות תורה לגברים ונשים בנתיבות ובשדרות, ובניהם את ישיבת הדרום שבנתיבות בה לומדים מאות תלמידים מאזורים שונים בארץ.

נמשיך במסענו הרוחני לעבר מתחם מוסדות הבבא סאלי הרועה הרוחני של משפחות וקהילות רבות בנתיבות והסביבה, בהם לומדים ומתחנכים תלמידים רבים ברוח היהדות והתורה.

מתחם "הבבא סאלי" בבית העלמין

נעזוב את מתחם המוסדות התורניים שבמרכזה של נתיבות ונסע דרומה **למתחם בית העלמין, שם טמונים הרב מאיר יששכר, הרב דדון, הרב שלום איפרגן, הבבא סאלי ורבים אחרים**. בקרתי במתחם לפני מספר חודשים בחודש שבט, יום לפני ההילולה לבבא סאלי. במתחם הורגשה תכונה מיוחדת שבקדושה בשל ההכנות הרבות לקראת בואם של עשרות אלפי מאמינים. התחושה הייתה תחושת אמונית, דתית, תחושת שמחה שהתבטאה בתפילות על קברות הצדיקים, להתפלל בבקשה לעזרה, לרפואה, לזיווג, לפרי בטן, לפרנסה, לשלום בית ועוד ועוד.



איחוד קווים לדמותו של "הבבא סאלי"

מי אתה "הבבא סאלי" זצ"ל ? נולד בשנת תר"נ ושמו בישראל ישראל. בגיל 13 נשא לאשה את בת אחותו, וכחלוף שנתיים נפטרה. נשא בשנית את מרת פריחה לבית אמסלם. לאחר 12 שנה נולד בנם רבי מאיר. הבבא סאלי כבן שש עשרה מונה לראש המתיבתא אביר יעקב, המשיך לסייע לאחיו רבי דוד אבוחצירא בהנהגת הקהילה. עם רציחת ר' דוד המשיך בסיוע להנהגת הקהילה. הקהילה עברה משברים וגזירות קשות, ונאלצה לעזוב את העיירה ריסיני ועברה למושב בבדניב. הבבא סאלי גמר אומר לעלות לארץ ישראל ולהשתקע בה, והיה בקשרים טובים עם הרב שלמה אליעזר אלפנדרי ז"ל. נדרש לעזוב את הארץ כדי לסייע לאחיו הצעיר רבי יצחק אבוחצירא המכונה הבבא חקי. הגעגועים לארץ ישראל עשו את שלהם והודיע רבי ישראל לשוב לארץ ישראל. בשלישית עלה "הבבא סאלי" לירושלים והשתקע בה וגדולי ירושלים ערכו לו קבלת פנים וחרדו לגורלו. שהותו בירושלים לא ארכה זמן רב ובחלוף שנה חזר למרוקו בגלל שלא יכל לעמוד בפני הכבוד הרב שחלקו לו חכמי ירושלים ורבניה. עם חזרתו למרוקו הוא חלק את תפקידיו הרבים עם אחיו הצעיר "הבבא חאקי". הרב כתב למעלה מאלף דפי חידושי התורה על הש"ס, שנעלמו ולמרות שידע מי לקחם, לא ביקש להחזירם. כמו כן חיבר מספר ספרים בו פירושים וחידושים על התורה שבכתב, כגון: על פרשיות השבוע, חידושים על הש"ס, דרשות וגם בחכמת הנסתר. לאחר תש"ח שורות הקהילה החלו להתמעט והרב מצא את הזמן המתאים למלא את כסופיו לעלות לארץ ישראל ולהשתקע בה, למרות הפצרות בני קהילתו. הוא עלה לירושלים וקבע את מגוריו בשכונת בקעה הירושלמית ברחוב שמעון. אחרי פרק זמן קצר שראה את הנעשה בירושלים מבחינה אמונית, ולמרות הפצרות רבני ירושלים הגאונים: רבי עזרא עטיה ראש ישיבת פורת יוסף, שהיה החברותא של הרב בשנים קודמות. רבי יוסף מוצפי ראב"ד העדה החרדית הספרדית, רבי יצחק אלפיה ורבי יהושע שהרבני מגדולי תלמידיו של רבנו יוסף חיים מבגדד, שהתגורר בשכונת לרבנו בשכונת בקעה, חזר הבבא סאלי למרוקו וטען "שלא זו ארץ ישראל שאלה ייחלתי"... עם שובו למרוקו חזר לריסיני העיירה בה התגורר לפני שנים זקנו רבי יעקב. הרב התרחק משאון החיים והעדיף את ההתבודדות וביחוד את ההתקשרות לביתו של זקנו הקדוש. במהלך השנים נסע ממקום למקום במדינות צפון אפריקה ובצרפת וחזר לריסיני ושם קבע את מושבו. כשחלפה שנת השבעים ושלוש לחייו חזר לירושלים, עקר ליבנה, משם עקר לאשקלון, ומשם עקר לנתיבות אחרי שנעתר לבקשת תושבי העיירה שרוב תושביה נמנו על יוצאי צפון אפריקה. **בארבע עשרה שנותיו האחרונות התגורר בנתיבות**, ולשם נהרו אלפים ורבבות מעם ישראל, שבקשו להתברך מפי "הבבא סאלי" ולשהות במחיצתו ולבקש עצה ותושייה. הטרגדיה שפקדה את הרב עם מות בנו הגדול האדמו"ר רבי מאיר גרמה לרב שברון לב גדול, וטען שאבד מרגלית יקרה, יהלום יקר שהיה ברשותו. עוד אמר "קשה עלי מיתת בני רבי מאיר, ואלמלא יודע אני שהגאולה קרובה ויש תחיית המתים, לא הייתי מסוגל לסבול ייסורים שכאלו" בד' בשבט תשמ"ד השיב רבנו את נשמתו הקדושה והטהורה לבורא עולם. אלפים ורבבות ליוו את "הבבא סאלי" למנוחת עולמים, בו ביום נסתיימה תקופת חיים משמעותית ומופתית של תשעים וארבע שנות אמונה ורוחניות שלווה בעמל, ביגיעה רבה, בתעניות, סיגופים, אהבת הבריות במאור פנים ובאהבת אמת.

קבר הבבא סאלי נמצא בתוך מבנה גדול, תוכנן בשילוב סגנון מרוקאי, על ידי האדריכל אבי צרפתי. הבניין מחולק לשניים, כך שמאפשר לגברים ונשים גישה חופשית לקבר. מידי שנה בד' שבט מתנהלת במקום הילולה המונית בה משתתפים אלפי מאמינים.





מאחורי מתחם הקבר של הבבא סאלי נמצא **קברו של רבי שלום איפרגן "סידנא הבבא שלום"**. דמותו הייתה מוכרת ברחבי העיר נתיבות ואזור הדרום, רבים היו באים אליו לזכות בייעוץ וקבלת ברכה. היה מבאי ביתו של הבבא סאלי, ואף שימש לו חברותא בלימודי הקודש. בשנת 1994 נפטר הרב איפרגן, ועל קברו שנמצא מחוץ לגדר מתחם הקברים, נבנה מבנה בדמות פרמידה קטומה מרשימה בהשוואה לשאר הקברים בבית העלמין.

קצרה היריעה מלמנות את דמותם של כל גדולי המקום, כי היריעה קצרה מלהכילם. אבל כל צדיק וצדיק במתחם הוא צפון בליבותיהם של מאמינים רבים. באי המקום שואבים כוחות ותעצומות נפש מדמותם.



הבדווים, או ממתי קיימת החברה הבדווית?

ד"ר ירון עובדיה

לאורך לפחות 2000 שנה, מאז סוף ימי הבית השני, חיים בארץ ישראל בדווים, אך ככל הנראה לחברה הבדווית שורשים עמוקים ועתיקים יותר. קשה מאד לתאריך את ראשיתה של התרבות הבדווית בארץ או במקום אחר במזרח התיכון, הן בגלל חוסר במקורות כתובים והן בגלל חוסר בממצאים ארכיאולוגיים. ובכל זאת, ננסה להתחקות אחרי מה שכן אפשר לדעת, וננסה להבין ממתי קיימת התרבות הבדווית, ומה נכתב עליהם עד המאה ה-19.

בסוף תקופת הבית הראשון חי בארץ ישראל, בספר מדבר יהודה, הנביא ירמיהו. בפרק ל"ה בספר ירמיהו אנו שומעים על האירוע הבא: ישנו אזכור לקבוצה הנקראת "בני רכב" או "הרכבים". ירמיהו מזמין אותם לשתות איתו יין בבית המקדש כי כך מצווה אותו האל:

"א הַדָּבָר אֲשֶׁר-הָיָה אֵל-יְרֵמְיָהוּ, מֵאֵת יְהוָה, בְּיָמֵי יְהוֹנָדָה בֶּן-יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה, לֵאמֹר. ב הַלֹּד, אֶל-בֵּית הָרֶכָבִים, וְדַבַּרְתָּ אִתָּם, וְהִבֵּאתָם בֵּית יְהוָה אֶל-אֶחָת הַלְשָׁכוֹת; וְהִשְׁקִיתָ אוֹתָם, יַיִן. ג וְאָקַח אֶת-יֹאזָנָה בֶן-יְרֵמְיָהוּ, בֶּן-חֲבַצְנִיָּה, וְאֶת-אֶחָיו, וְאֶת-כָּל-בָּנָיו--וְאֵת, כָּל-בֵּית הָרֶכָבִים. ד וְאָבֹא אִתָּם, בֵּית יְהוָה, אֶל-לִשְׁכַּת בְּנֵי חָנוּן בֶּן-יִגְדָלְיָהוּ, אִישׁ הָאֱלֹהִים--אֲשֶׁר-אָצַל, לִשְׁכַּת הַשָּׁרִים, אֲשֶׁר מַמְעַל לִלְשַׁכַּת מַעֲשִׂיָּהוּ בֶן-שָׁלֹם, שֹׁמֵר הַסֵּף. ה וְאֶתָּן לִפְנֵי בְנֵי בֵית-הָרֶכָבִים, גְּבַעִים מְלֵאִים יַיִן--וְכָסוֹת; וְאָמַר אֲלֵיהֶם, שְׁתוּ-יַיִן".

בתגובה הם אומרים לו כך:

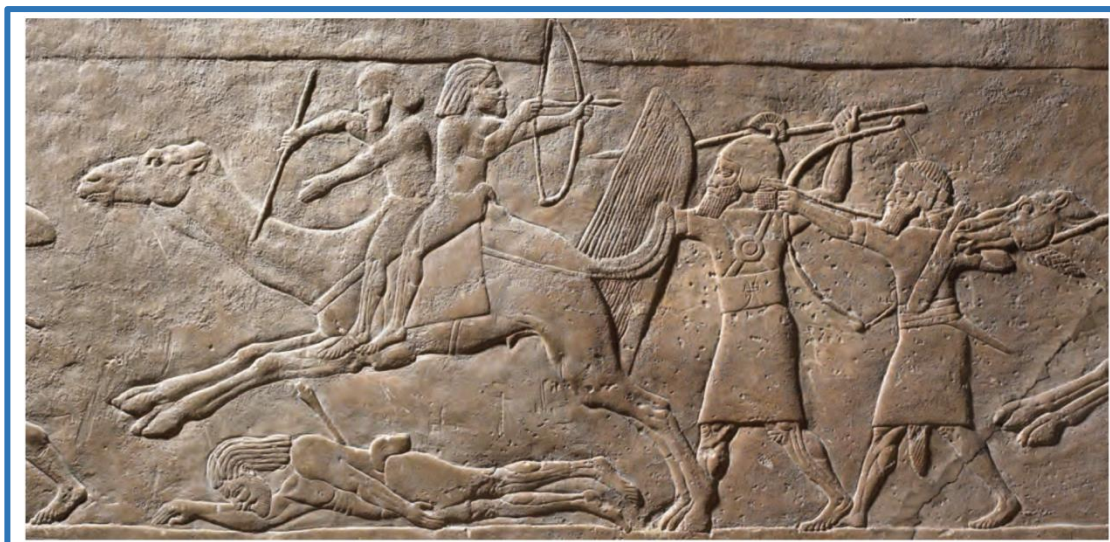
ו וַיֹּאמְרוּ, לֹא נִשְׁתֶּה-יַיִן: כִּי יוֹנֵדָב בֶּן-רָכָב אֲבִינוּ, צָוָה עָלֵינוּ לֵאמֹר, לֹא תִשְׁתּוּ-יַיִן אִתָּם וּבְנֵיכֶם, עַד-עוֹלָם. ז וּבֵית לֹא-תִבְנוּ, וְזָרַע לֹא-תִזְרְעוּ וְכָרֶם לֹא-תִטְעוּ, וְלֹא יִהְיֶה, לָכֶם: כִּי בָאֵהֶלִים תִּשְׁבּוּ, כָּל-יְמֵיכֶם, לְמַעַן תַּחֲיוּ יָמִים רַבִּים עַל-פְּנֵי הָאֲדָמָה, אֲשֶׁר אִתָּם גָּרִים שָׁם. ח וְנִשְׁמַע, בְּקוֹל יְהוֹנָדָב בֶּן-רָכָב אֲבִינוּ, לְכָל, אֲשֶׁר צָוָנוּ: לְבִלְתִּי שְׁתוֹת-יַיִן, כָּל-יְמֵינוּ--אֲנַחְנוּ נִשְׁיֵנוּ, בְּנֵינוּ וּבְנֵיתֵינוּ. ט וּלְבִלְתִּי בָנוֹת בָּתִּים, לִשְׁבֹּתָנוּ; וְכָרֶם וְשָׂדֶה וְזָרַע, לֹא יִהְיֶה-לָנוּ. י וְנִשְׁבָּ, בָּאֵהֶלִים; וְנִשְׁמַע וְנַעֲשֶׂה, כְּכָל אֲשֶׁר-צָוָנוּ יוֹנָדָב אֲבִינוּ".

האם זהו תיאור של חברה בדווית קדומה? יש דמיון.

הנביא ישעיהו חי מעט לפני הנביא ירמיהו. גם אצלו ישנה התייחסות לתרבות שניתן אולי לשייכה לתרבות הבדווית. בנבואת זעם על ממלכת בבל אומר ישעיהו:

יט וְהִיִּתְּהָ בְּבֶל צְבִי מִמְּלָכוֹת, תִּפְאָרֶת גָּאוֹן פְּשָׁדִים, כְּמַהֲפַכַת אֱלֹהִים, אֶת-סֹדֶם וְאֶת-עֲמֹרָה. כ לֹא-תֵשֵׁב לְנֶצַח, וְלֹא תִשְׁכֹּן עַד-דּוֹר וָדוֹר; וְלֹא-יִהְיֶה שָׁם עָרָבִי, וְרָעִים לֹא-יָרֻצּוּ שָׁם.

המילים "לא יהל שם ערבי" מפורשות כמי שלא יבנה שם אוהל, ומסתבר שהנביא ישעיהו מחבר בין מי שגר באוהל למילה ערבי. פה עולה השאלה, האם ערבי זה בדווי, האם יש הבדל בין המילים ובין התרבויות? האזכור הראשון במסמך היסטורי למילה ערבי הוא בכתובת אשורית המתוארכת לשנת 853 לפנה"ס, בה סיפר שלמנאסר השלישי על תבוסת קבוצת אנשים שנלחמו נגד האשורים ואחד מהם היה "גינדיבו הערבי" שהביא אלף גמלים. במאה ה-6 לפנה"ס הופיעו מקורות נוספים המזכירים את המילה ערבי בכתב יתדות מאזור פרס. אשורבניפאל נלחם נגד עם רכוב על גמלים וקיר מצויר מתוארכת למאה ה-7 לפנה"ס מראה את הלוחמים על הגמלים:



המילה "ערבי" באשורית משמעותה ככל הנראה "מי שבא מרחבי המדבר" או "חיצוניים" או "הבאים ממערב".

ככל הנראה, מקור המילה בדווי (ܒܕܘܝ) מהמילה באדיה (ܒܕܝܐ) שמשמעותה מדבר. האנשים שחיו במדבר פיתחו תרבות שמתאימה לתנאי המדבר: תנאי יובש, מקורות מים נדירים ורחוקים זה מזה, מעט צמחייה ומשאבים פיזיים מוגבלים. היות שכושר הנשיאה של השטח נמוך, נאלצו הבדווים לנדוד ממקום למקום כדי לא לכלות את המים ואת הצמחייה בנקודת ההתיישבות. הנדידה יצרה את התרבות. הגמל הפך להיות בהמת המשא, האוהל הוא בית נייד, כמעט ואין רכוש, וישנה הכרות קרובה וטובה עם משאבי המדבר. המילה ערבי באה, אולי, מהמילה ערבה, שגם היא מילה נרדפת למדבר. יש מי שניסה לראות במילה ערבי את סיכול האותיות של המילה ע.ב.ר., זאת אומרת, מי שנודד, מי שעובר ממקום למקום, מי שחוצה ממקום למקום. יכול להיות ששתי המילים משקפות תרבות מקורית אחת, אך כבר במאות הראשונות לספירה נוצר הבדל בין ערבים לבין בדווים.

בפרק ג' בספר ירמיהו ישנו שימוש בביטוי "כערבי במדבר", ושוב אנו רואים את הזהות של המילה ערבי עם חיי המדבר.

אמנם, ככל הנראה, מוצא הערבים והבדווים זהה, אך כבר בתקופות קדומות אנו רואים הבדל בין הערבים, יושבי הקבע, לבין הבדווים, הנודדים בעומק המדבר. אחד המקורות לכך הוא הקוראן המציין בפרשת ההצהרה כי "מעולם לא הותר לתושבי אלמדינה ולבדואים השוכנים סביבם להישאר מאחור ולא להצטרף אל שליח אלוהים..." מסורת מעט מאוחרת יותר היא מסורת המיוחסת לנביא:

"אבו הורירה סיפר שיום אחד שוחח הנביא – שעה שהיה אצלו איש מבני המדבר – וסיפר: אדם אחד מיושבי גן-עדן ביקש מאלוהים רשות לזרוע. אמר לו אלוהים: וכי אין לך כל מה שרצית? אמר האיש: אמנם כן, אבל אני רוצה מאד לזרוע. והוא מיהר וזרע, וכהרף עין מיהרו [הזרעים] לנבוט ולהבשיל ולהיות מוכנים לקציר ולאיסוף [בערמות גבוהות] כמו הרים. אמר לו אלוהים: היזהר לך, בן-אדם, כי שום דבר לא ישביע אותך. הבדווי [שמע את הסיפור] ואמר: אדוני הנביא, האיש הזה יכול להיות רק משבט קוריש או מתומכיו [באל-מדינה], הם מזרע, אבל אנחנו איננו אנשי מזרע. והנביא צחק".

מי שמסביר באריכות על תולדות חיי הבדווים, ומדגיש את תרבותם הייחודית, הוא ההיסטוריון **אבן ח'לדון** בספרו אקדמות למדע ההיסטוריה. הוא חי במאה ה-14 ופעל הן בצפון אפריקה, במצרים הממלוכית ובדמשק, וכתב את "ספר הלקחים" שזהו מעין היסטוריה של העולם. לספר זה הוא כתב הקדמה (אלמקדמה לתאריח), ושם הוא מתייחס, כאמור בהרחבה, לחברה הבדווית. הוא מכנה את הבדווים "קיבוץ טבעי" ואומר ש"אין להם דברי נוחות ומותרות שהם מעבר למינימום ההכרחי. הם עושים להם אוהלים משער עיזים ומצמר גמלים ... משכנותיהם אינם מרוהטים ... מכאן מתברר אפוא שהערבים-הבדווים הם קיבוץ חברתי טבעי שאי אפשר בלעדיו בתרבות האדם."

"בני המדבר מבקשים אף הם את טובות העולם הזה, כמו בני היישוב, אבל רק במידת ההכרח ולא לשם רווחה, וודאי שלא לשם תענוגות ותאוות למיניהן ולשם האמצעים להשגתן ... בכך נתברר, אפוא, שהבדווים קרובים לדרכי הטוב יותר מבני יישוב הקבע..."

אבל

"המדבר הוא מקום של מצוקה ורעב. הרעב והתלאות נעשו אפוא לבדווים שגרה והרגל, ומאחר שדורות על דורות גדלו בתנאים אלה, הם נהפכו אצלם לתכונה מושרשת ולטבע. שום אדם מן העמים האחרים אינו שואף להיות שותף לבדווים בתנאי חייהם הקשים, ושום אדם מן הגזעים האחרים אינו חי בחברתם. להיפך, אילו היה אדם מקרב הבדווים מוצא דרך ואפשרות לברוח ממצבו, בוודאי לא היה משמיט מידו את ההזדמנות לכך."⁶

אני כלל לא בטוח שזה המצב כיום, וכמו שישנם בדווים רבים המעוניינים בבית קבע, כך ישנם רבים הרוצים להישאר בלב המדבר. ברור שבארץ אין נדידה, אך עדיין בדווים רבים מעדיפים את חיי המדבר מחיי העיר.

במאה ה-19 רבו הצליינים והחוקרים בארץ ישראל, והחברה הבדווית הפכה להיות אובייקט מחקר ותיאור לרבים מהאירופאים. המדבר עצמו היה זר לרובם, וכך גם מנהגי הבדווים, ומידעונו הרבות הביאו את פיארטי ואת מרי רוג'רס שכתבו לא מעט על הנושא:

פיארטי כותב בין השאר את הדברים הבאים⁷:

אהלו של הבדואי ... אינו מכיל רהיטים רבים ... באוהל יימצאו גם ריחיים של יד קטנים לטחינת גרגרי חיטה או ארבה מיובש, מכתש עשוי עץ לכתישת גרגרי קפה, שתי אבנים שטוחות למעיכת גושי מלח, לוח ברזל או אבן לאפיית לחם, קנקן של קפה, כדי חרס אחדים המכילים מים ... יריעותיהם [של האוהלים] עשויות מאריג גס וחזק של שער גמלים או עיזים שהנשים ... ארגו אותו בנול יד פשוט. ... כאשר מאיימת עליהם סכנה, נותן המנהיג את האות וכל המשפחה אורזת את חפציה ומעמיסה אותם, ביחד עם האוהל המפורק, על גב הגמלים; העדר מובהל קדימה ומחיש הילוכו ... המזון שאוכלים הבדואים הולם את ריהוטם הדל, שכן בנים אלה של המדבר חיים בעוני ומתנזרים דרך קבע, ושלא מרצון, מן ההנאות יום יומיות הרגילות של יושבי הכפרים והערים..."

⁶ אקדמות למדע ההיסטוריה בתרגום עמנואל קופליץ.

⁷ ארמטה פיארטי, מנהגים ומסורות בארץ ישראל, ההדיר רחבעם זאבי.



מרי אליזה רוג'רס ביקרה בארץ באמצע המאה ה-19 וכתבה את זיכרונותיה ותיארה את ארץ ישראל. בין תיאוריה, הבדווים נצפו בלא מעט מקומות⁸:

"בעודנו יורדים אל עמק ארס, במורד תלול וחסר משעולים, עצרנו לרגע כדי להתבונן בשיירה ארוכה של גמלים ובחבורה גדולה של בדואים, אשר נכנסו אל העמק מתוך ואדי צר שמולו. ... ברור היה כי הם תרים אחרי אתר מתאים להקים בו את מחנה הקיץ שלהם, שכן ליוו אותם מספר רב של נשים וילדים ... אין ספק כי נוודים אלה נטו את אוהליהם והתמקמו לקראת שקיעת החמה ... בתוך פחות משעה הם מסוגלים להקים את כפרם, על אוהליהם הכהים. ...

כאשר הקפנו את הגבעה הבאה, נגלו לעינינו מספר אוהלי קידר רבועים, נטויים הרחק למעלה בין הסלעים והעצים, בצידו השני של הוואדי. ... בסך הכול היו שם חמישה עשר אוהלים, הובלנו אל עבר אוהלו של השייח' ..."

מקורות פרנסה עיקריים הם עיזים, גמלים ומסחר עם החקלאים ועם העירוניים. בחברות מסוימות הבדווים עבדו בשירות העירוניים במסחר ובהגנה על המרחב. סחר חליפין היה נפוץ ומתח בין יושבי הקבע לנוודים מתועד היטב במקורות ההיסטוריים. עד המאה ה-19 חיי הנוודות היו בדרך כלל מלאים, הבדווים נעו ונדו ברחבי המדבר ובספר המדבר, חיו כמעט ללא רכוש ובעיקר הכירו היטב את משאבי המדבר. עם השנים, כמו כל חברה, גם החברה הבדווית השתנתה, והפסקת הנדידה או המעטת הנדידה, משנים את התרבות. הבדווים בארץ כבר אינם נוודים, הם יושבי קבע, ותרבותם כבר אינה תרבות בדווית וחיייהם אינם חיי מדבר. התרבות השתנתה. להתחקות אחר מוצאם קשה, אך ניתן כיום לראות היטב כיצד הם משתנים ולא קשה לנחש מה יהיה עתידם.

⁸ מרי אליזה רוג'רס, חיי יום בוארץ ישראל, ההדיר רחבעם זאבי.

נזירה נזיר וקרדינל-שותפי גורל-סיפורה של הנזירה פאולה-"היהודיה"

מעייירה בפולין, למנוחת עולם בהר הזיתים.

ד"ר מוייש מעוז



באחד מימי ינואר 2019, בעיצומו של סיור אותו הדרכתי בנושא מנזרי הר הזיתים, עת נכנסנו בשערי מנזר הנזירות הבנדיקטיניות של גבירתנו של הקלווריה, תכונה לא שגרתית, שקט מוזר, אווירה מיסטית משהו... "אנו כעת בהלווייה של הנזירה פאולה". כך זכינו לחלוק כבוד אחרון לנזירה, ממוצא יהודי, רחל דרונזק, הנזירה פאולה, אשר הלכה באותו היום לעולמה, בת 90. רחבת המנזר המתה, נזירות, נזירים, חברים, מוקירים, מקורבים, ניאותו להכניסו שקטים לכנסיה, שם בארון הפתוח, שכבה דוממת, שלווה מאי פעם, הנזירה, אותה הכרתי שנים רבות, החייכנית, אשר קיבלה אותנו תמיד בסבר פנים יפות, העניקה לי מידע כתוב למחקריי, קרן אור של אהבת אדם.

תמונה זו נצרכה עמוק בזיכרון. בחרתי לכתוב אודות דמות מופלאה ומרתקת זו, המלווה אותנו בסיוורינו התכופים בהר הזיתים, **מעייירה בפולין, למנוחת עולם בהר הזיתים.**

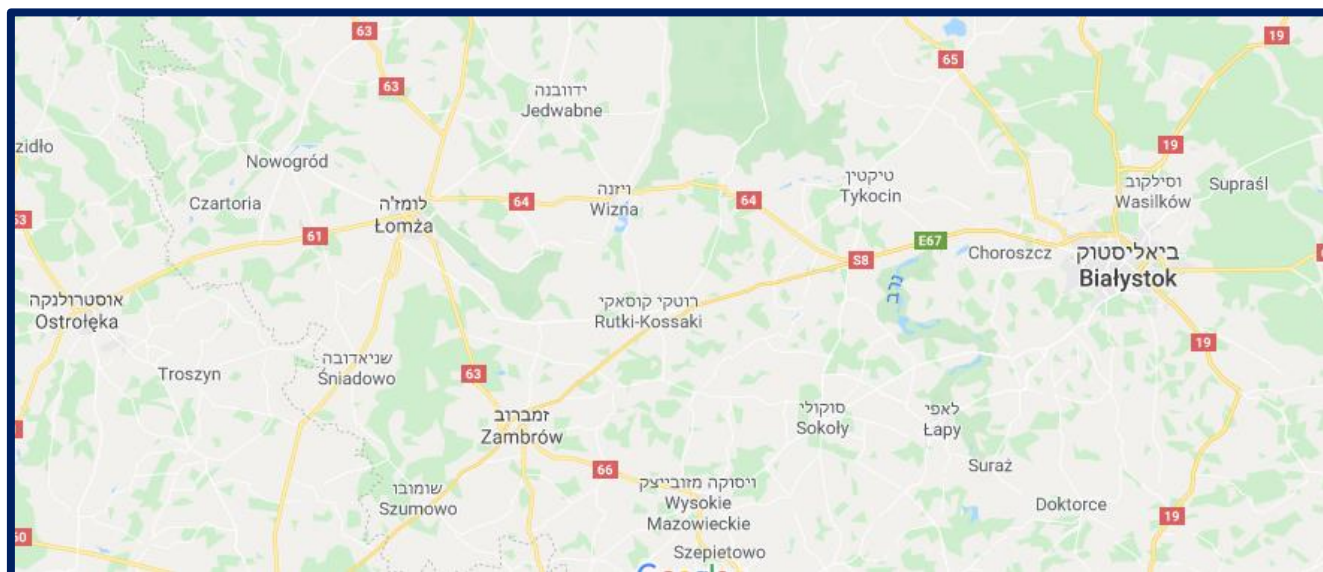
רחל דרונזק-1929-פולין

רחל דרונזק, ילידת העיר אוסטרולנקה, מזרח פולין לאמה, פייגה לבית זלוטוביץ, לאביה, שמחה דרונזק.



האם, דודתו של הרב מאיר זלוטוביץ, רב אורתודוקסי בניו יורק, מייסד הוצאת הספרים ArtScroll, נודע בתרגומיו הרבים לספרי קודש ואף ספרי לימוד חילוניים. רחל התגוררה לאחר מות אמה בעיר לומז'ה, בחיק רעייתו השנייה של אביה, אשר גויס לצבא האדום עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, נפצע ובהמשך נרצח כחייל פולני על ידי הגרמנים. רחל הועברה עם אמה החורגת ואחיה יצחק **לגטו לומז'ה**, שהו שם כשנה, עת החלו הגירושים למחנות ההשמדה, התחוויר לה כי סכנה כזו מרחפת על ראשה. בעזרת "פולנים טובים" כהגדרתה, הצליחה לברוח אך נתפסה בידי

הגסטפו, הוחזרה לגטו, ברחו שוב לבדה, לא זכתה לראות את אמה ואחיה עוד. בסיוע פולנים, בשלג עמוק, נדדה ביער, עקב סכנה גוברת להתגלות, כאשר עומק השלג כשני מטרים.



הצלה נסית בזכות הצלב

ב6 בינואר 1943, חג האפיפניה הנוצרי, עת נמלטה עם חברה, הבחינו בהן פולנים, אשר הבינו כי הן יהודיות, השליכו עליהן כדורי שלג. השתיים הבחינו בכנסיה סמוכה וצלב, רחל וחברתה נשכבו על הקרקע הקפואה. רחל אמרה כי אם יראו אותן נשכבות, כמשתחוות לצלב, יחשבו לנוצרות. אכן הפולנים נטשו, הן לא נתגלו בידי הגרמנים, קמו וכך מתחיל פרק חייה העיקרי של רחל. היא מעידה כי בעת שקמו, הפכה לאדם אחר, פנתה לישוע הצלב באומרה "אתה יהודי, אתה סובל וגם אנחנו", בהמשך נשבעה כי אם תשרוד, יהא זה אות כי ישוע הוא המשיח וכי ניצלה בזכותו. רחל הסתתרה מספר חודשים במחסן תפוחי אדמה, בהמשך הציגה עצמה כיתומה פולניה, עדיין כיהודיה בהכרתה הפנימית, אך כנוצריה כלפי חוץ, התגוררה בחיק משפחה גרמנית (פולקסדויטשה), ביקרה בכנסיה, בתפילות, טכסים, ווידויים ובהמשך הוטבלה.

רחל הופכת לנזירה

ב1945, בהיותה בת 16, הצטרפה למנזר נזירות בנדיקטיניות בלומז'ה, בודדה, משפחתה אבדה, פצועה בנפשה, מעצם האובדן בעיקר של אחיה. חשה אשמה באובדנו והחליטה כי אם אכן תצטרף לחיק הנצרות, אזי כנזירה, תעסוק בתפילה למען עם ישראל, ממנו הגיעה, אלו היו ועודם מקורותיה. קרובי משפחתה איתרו אותה ודיברו על לבה לשוב לחיק היהדות, לשוב לשארי וקרובי משפחתה, אך לשווא. היא נשבעה כי לא תעזוב את המנזר בחיים. רחל אימצה לעצמה את השם מריה ינינה מלצ'בסקה. כל ניסיונות המשפחה, אף בתחנות, איומים, הצעות כספיות מפליגות, פרס כספי גבוה למי שיוציאה מהמנזר ולשכנעה לעזוב, עלו בתוהו. קיימת סברה כתובה בספרי המנזר כי לאור חשש מניסיונות לחטפה בידי יהודים, נעלו את חדרה לפרקי זמן. עם סיום הכשרתה לנזירה, אימצה את השם פאולה.

הנזירה פאולה, מגיעה לירושלים

בעקבות קשר עם האח דניאל, שמואל רופאייזן, במחצית שנות ה-70, הגיעה לירושלים והצטרפה למנזר מסדר בנדיקטיניות גבירתנו של הקלווריה (כינוי למרים), הניצבת תחת הצלב לימינו של ישוע), על הר הזיתים. פאולה למדה עברית באולפן עציון בירושלים, המשיכה לשמור על מסורת ישראל, הדליקה נרות שבת, בירכה "שבת שלום", בשבתות, הייתה חופשיה לתפילות למען עם ישראל, נהגה לצום ביום כיפור. "זה המקום שלי, אני חשה כי לא הפסדתי הרבה משהפכתי לנוצריה, נהפוך הוא, מצאתי הרבה יותר. ישוע יהודי, אמו יהודיה מאמינה, אנחנו הנוצרים, באנו מישראל ונחזור אליה". כאמור ב-1975 הצטרפה למנזר הבנדיקטיניות וקרובת משפחה, דייזי דרונזק יעקב, אשר עלתה בגפה מארגנטינה, איתרה אותה במנזר והקשר ביניהן התהדק. דייזי, חברת קיבוץ מעגן מיכאל, הביאה אותה לקיבוץ, שהתה בחברת משפחה מספר ימים. כך נוצר קשר מחדש עם בת משפחה ושורשיה היהודיים.



שמואל רופאייזן - האח דניאל

אוסוואלד רופאייזן, יליד 1922, זייבוש פולין, למשפחה יהודית מסורתית, חניך תנועת בני עקיבא, בגיל 17, עם פרוץ המלחמה, נדד לוויילנה בחברת חברי תנועות הנוער הציוניות על מנת לצאת משם לארץ ישראל אך נתפס בידי הגרמנים בקיץ 1941, לאחר כיבוש וילנה. אוסוואלד נמלט, השיג תעודה מזויפת של פולני נוצרי ממוצא גרמני, יען כי הגרמנית הייתה שגורה בפיו עוד מלימודיו בביה"ס. הגיע במסווה פולני נוצרי לעיר מיר בביילורוסיה, חי בזהות נוצרית, אך שליטתו בגרמנית, החשידה אותו כגרמני יליד פולין-פולקסדויטשה. בתוקף כך, החל לעבוד כמתורגמן, מסייע לקצין המשטרה הביילורוסית, בהמשך, כמתורגמן קצין המשטרה הגרמנית האזורי, כך התקדם בסולם הדרגות. עבודתו בקרב הגרמנים, תוך שנאלץ לעטות עליו את המדים

הגרמנים, מסתופף בקרב הרוצחים הנאצים, אפשרה לו גישה למידע אודות צעדים אנטי יהודיים, בעיקר אקציות ושילוחים. למותר לציין כי היה נתון בדילמה ומאבק פנימי קשה מנשוא אך עמד בכך נפשית וארגן מבצע הצלה חשאי ונועז, תוך סיכון עצום להצלת יהודי גטו מיר. אוסוואלד היה

נתון למעשה בגוב האריות ולימים יאמץ את השם דניאל. הוא יצר ערוץ חשאי עם המקומיים להצלה ועם המחתרת היהודית בגטו מיר, בעודו מנצל מעמדו כקצין משטרה. על אף הסיכון, כאשר משימת הצלת יהודי הגטו בוערת בעצמותיו ובהיותו הן קצין משטרה והן מתורגמן, קלט שיחה בין המפקדים הגרמנים אודות מועד חיסולו המתוכנן של גטו מיר, 13.8.1942. הגטו לא היה מוקף חומות או גדרות, לפיכך הועברו יהודי הגטו לטירת מיר המרשימה מימי הביניים, כתחנה בדרך לחיסולם. הוא ארגן את יציאת יחידת המשטרה מהטירה, תוך שהמידע החשאי הועבר ליהודי מיר וכך נמלטו כ-300 יהודים, חמושים בנשק אותו סיפק להם רופאייזן, אשר הייתה לו גישה לנשקיה גם כן.

מפיו של יהודי משתף פעולה עם הגרמנים, נודע להם אודות מבצעו הנועז של אוסוואלד רופאייזן, אשר לא הכחיש, הסגיר את מוצאו היהודי ואת מעשהו שנועד להצלת אחיו היהודים. הוא נאסר בתחנת המשטרה, בהוראת מפקד הגסטפו המקומי, אך הלה הותיר לו שעה אחת להימלט, טרם יחל במרדף קטלני חסר רחמים אחריו, זאת כיון שהעריך את נאמנותו של רופאייזן בהיותו איש המשטרה קודם לכן. רופאייזן נמלט, נרדף, מבוקש עם פרס כספי גבוה על ראשו, מצא מקלט במנזר נזירות, סמוך לבניין המשטרה הגרמנית, שהה בחברתן 16 חודשים, נמלט ליערות והצטרף לפרטיזנים.

רופאייזן נחשד בידי הפרטיזנים הרוסים כסוכן כפול, על רקע שירותו במשטרה הגרמנית, הועמד בסכנת חיים, ניצל ברגע האחרון בידי פרטיזנים יהודים ממיר שזיהוהו וניצלו בזכותו ממוות בהיותם במצודת מיר.



הצטרפותו למסדר הכרמליתים.

בהיותו במנזר בקרב הנזירות, המיר דתו לנצרות מרצונו ומתוך הכרה ברורה ומהפך נפשי משמעותי. הוא האמין כי ניצל בזכות מעשי נסים אשר מקורם בנצרות, ברם, נותר יהודי במעמקי נפשו, ציוני בכל רמ"ח איבריו והכרתו. הצטרף למנזר המסדר הכרמליתי וכל ניסיונות קרוביו, מכריו והניצולים בזכותו להוציאו משם, עלו בתוהו.

אוסוואלד-שמואל רופאייזן- האח דניאל

כתריאל כץ, שגריר ישראל בוורשה, לימים יו"ר הנהלת יד ושם, כתב ביומנו בנובמבר 1957 להלן "נודע לי כי כומר נוצרי ממתין להתקבל אצלי ביחידות, שמו האח דניאל. לחדרי נכנס אדם נמוך קומה, עטוף גלימת נזירים חומה, נעול סנדלים, עונד צלב ומחרוזת, מחזיק בידו את ספר מלחמת הגטאות, באומרו בעברית צחה -"אני האח דניאל, נזיר ממנזר הכרמליתים, אני שמואל אוסוואלד רופאייזן, יהודי, ציוני, באתי לבקש עזרתך לעלות לישראל, עלי כתוב בספר כאיש שהציל את יהודי גטו מיר. "השגריר, נדהם, לנוכח הסתירה-נזיר נוצרי, יהודי ציוני... הציל יהודים תוך סיכון חייו. עפ"י חוק השבות, הבין כתריאל כץ השגריר כי עליו לסייע בידי האח דניאל לעלות ארצה.

עלייתו ארצה ומאבקו

ב1958, עלה האח דניאל-שמואל אוסוואלד רופאייזן לארץ והחל במאבק להכרה בלאומיותו היהודית ודתו הקתולית. עם הגעתו, הגיש בקשה עפ"י חוק השבות להכיר בו כעולה עקב לאומיותו היהודית, חרף דתו הנוצרית, אשר נדחתה. ב1962 הגיש עתירה לבג"ץ, אף היא נדחתה אך הוא התאזרח, זכה לתעודת זהות אך נעדר רישום הלאום. עם עלייתו הצטרף למנזר הכרמליתים על הכרמל, סטלה מאריס. כאן כאמור במחצית שנות השבעים, הצטלבו דרכיהם של הנזירה פאולה והאח דניאל. היא שמעה והכירה את סיפור חייו, השראתו שרתה על החלטתה להצטרף כיהודיה במקור, כנזירה קתולית למנזר בהר הזיתים. כשם שהנזירה פאולה שמרה על קשרים עם חלק ממקורביה ומשפחתה, כך גם האח דניאל שמר על קשרים עם חבריו הפרטיזנים, ניצולי גטו מיר, אשר עלו ארצה והקימו משפחות. ב29 ביולי 1998, הלך האח דניאל לעולמו, במנזר הכרמליתים, שלם עם החלטתו להפוך לנזיר נוצרי. קיימים כאן סיפורי חיים מקבילים בין שתי דמויות יהודיות מרתקות, כל אחת בנסיבות חייה, אשר באופן בלתי צפוי מראש, הצטלבו ויצרו מרקם חיים כאן בארץ הקודש.

הדף שנתגלה בחדרה של הנזירה פאולה-אודות הקרדינל לוסטיז'יה

על דף שנתגלה בחדרה של הנזירה פאולה, נכתבה בקשה מאת הקרדינל לוסטיז'יה, לומר קדיש על קברו.

ז'אן מארי לוסטיז'יה, נולד כאהרון לוסטיגר ב17.9.1926, בפריז להורים יהודים חילונים ממוצא פולני, מהעיר בנדין, ממנה היגרו לצרפת במהלך מלחמת העולם הראשונה. בפריז נתקל בתופעות אנטישמיות, הוכה וכונה "יהודי מלוכלך", בהמשך, ב1937 התגורר בקרב משפחה פרוטסטנטית, אנטי נאצית ובגיל 11, זכה לראשונה להיחשף לנושא האלוהות והאמונה, מפי מורהו לספרות, צרפתי קתולי. הוא גילה את הברית החדשה, כהמשכיות לברית הישנה. עם הכיבוש הגרמני ב1940, מצאה המשפחה מקלט בקרב משפחה קתולית באורליאן ובחג הפסחא אותה שנה המיר אהרון את דתו, בניגוד לרצון הוריו, הפך לקתולי והוטבל בידי הבישוף של אורליאן ב25.8.1940. אימץ את השמות ז'אן מארי. אחותו המירה את דתה גם כן והוא מעולם לא התכחש למוצאו היהודי בטענה כי אהרון הכהן נחשב קדוש אף בקרב הנוצרים.



ניתן לציין כי המרת דתם, הצילה את חייהם, ברם, הוריו של לוסטיז'יה, נלקחו לאושוויץ, אמו נרצחה שם ב1943, אביו שרד ושב לפריז בנסותו להשיב את בנו לחיק היהדות, אך לשווא.

לוסטיז'יה הוסמך לכמורה ב1954, קודם לכן ב1946, סיים תואר בספרות בסורבון, החל דרכו בסמינר הכמרים הכרמליתי בפריז עד הסמכתו וב1951 ביקר בארץ, שימש בשנים 1954-1959 ככומר האוניברסיטאי של פריז, היה מקובל מאד עד אירועי 1968, סביב מהומות המחאה בהנהגת "דני האדום", המשיך בקריירת כומר בכנסיית סן ז'ן דה שנטל בפריז בשנים 1969-1979, נתמנה לבישוף של אורליאן ובהמשך ב1981 לבישוף של פריז, הפך דמות תקשורתית מוכרת ומקובלת. בפברואר 1983 קיבל מינוי קרדינל, ביצע רפורמות שונות, גישר ופייס בין פלגים וזרמים. ב11.2.2005 פרש והופעתו האחרונה התקיימה בינואר 2007, מת ב5.8.2007 מסרטן העצמות. לוסטיז'יה נטמן בקתדרלת נוטר דאם בפריז, בנוכחות מנהיגי צרפת ונציגי שלוש הדתות. בהלווייתו נאמרו פרקי תהילים בעברית ובצרפתית מפי בן אחיינו, אשר הניח חופן אדמה שהובאה מהר הזיתים וממקומות קדושים נוספים בארץ הקודש. בן דודו, הסופר ארנו לוסטיגר, אמר קדיש על קברו, הגשמת המשאלה שנכתבה בדף שנתגלה בחדרה של האחות פאולה. סגירת מעגל...

לוסטיז'יה ראה בנצרות, השלמה של היהדות ובברית החדשה את השלמתו של התנ"ך. יצא חוצץ באופן נחרץ נגד האנטישמיות והגזענות, בין השאר תקף את ז'אן מארי לה פן, היה מקורב מאד לאפיפיור יוחנן פאולוס השני, אף מרקעו הפולני, אך כידוע לא נבחר כיורשו. לוסטיז'יה מעולם לא התכחש למוצאו היהודי, כינה עצמו "יהודי שהגשים עצמו", דיבר עברית ויידיש, הוא כקרדינל אמר קדיש לזכר אמו בבית הכנסת. הצהיר "נולדתי יהודי וכך אשאר... ייעודו של עם ישראל להביא אור לגויים, זו תקוותי ואני מאמין כי הדרך לכך היא הנצרות". לוסטיז'יה הביע תמיכה בגלוי במדינת ישראל בשונה מהניטרליות המאפיינת את הוותיקן, היה מקובל בקרב חוגים בעולם היהודי ובין השאר צעד לצד האפיפיור בנדיקטוס 16 בביקורו בבירקנאו, ב2006 ושנה קודם לכן ייצג את הכס הקדוש בטכסי 60 שנה לשחרור אושוויץ.

הנזירה פאולה - "חיה בשתי גדות הנהר"



44 שנים חייתה הנזירה רחל - פאולה במנזר הבנדיקטיני בהר הזיתים. טיפחה את הגן הנפלא, במסירות ואהבה. חייתה בשתי גדות הנהר - גדה אחת - פולין מולדתה, גדה שנייה ישראל, בתווך נהר החיים. גדה אחת יהדות, גדה אחת נצרות, עד יומה האחרון האמינה בשליחות של עם ישראל וייעודו.

ביום מותה, הלווייתה, נאמרו מילים חמות ומרגשות, בעברית ושפות נוספות, וכן קדיש. יסכה הרני, ננפרדה ממנה במילים חמות ובאמירת קדיש, נפרדו ממנה מקורביה בארץ, מקיבוץ מעגן מיכאל, בראשם דייזי אחייניתה ומשפחתה ואלו שהכירוה ונהגו לבקרה במנזר, אף אנו חלקנו לה כבוד אחרון. לאחר מותה, נחשף יומנה, בו תיארה בפרוטרוט ובאופן מרתק את כל מהלך חייה, הצלתה והפיכתה לנזירה, בארץ ישראל.

הנזירה פאולה, נקברה בחלקת בית הקברות הקטן והצנוע (בתחום המנזר, מחוץ לכנסייה, סמוך לכניסה לגן המנזר), למנוחת עולמים בנופי ירושלים, מול אתר עליית ישוע השמימה.

מסדר הנזירות הבנדיקטיניות של גבירתנו של הקלווריה

הנזירה פאולה-רחל דרונזק, הצטרפה למסדר זה בהר הזיתים. המסדר נוסד ב1617 בפואטייה, צרפת, בידי הנסיכה אנטואנט ד'אורליאן לונגוויל ובידי נזיר קפוצייני בשם פרנסואה לקלרק דה טרמבליי הידוע בכינויו האב ז'וזף. המסדר מתהדר בשמה של מרים, המכונה בין השאר גבירתנו של הקלווריה. הנזירות, בנדיקטיניות, כפופות לתקנון בנדיקטוס, מסתגרות ומתמקדות בתפילה ועבודה – Ora et Labora. המסדר התמקם בעמק הלואר, ייסד מנזר ראשון בדיוקסיית אורליאן, בעיירה בוזי לה פורה. הנזירות נאלצו לנטוש את מנזרן ב1792 בעקבות המהפכה הצרפתית, שבו ב1806 ובתמיכת הכס הקדוש אשר נענה לאם המנזר סוזאן דה מוסיאק, הפך המנזר למנזר הראשי של המסדר.

ב1892, הועלה רעיון הגעת המסדר לירושלים באמצעות הקמת נוביציאט לנשים צעירות מקומיות, על מנת לבססו בעיר הקודש. הרוח החיה מאחורי הרעיון הייתה האחות מוטאסי, אלמנה עשירה אשר שהתה זה מכבר בירושלים, הן בקרב היוונים קתולים והן בקרב הדומיניקנים במנזר סנט אטיין-אקול ביבליק. היא הצהירה אודות כוונתה לפעול להבאת המסדר לעיר הקדושה ולשם כך פנתה לרוזן אמדה דה פיילא, אשר החל במכירת קרקעות בין השאר על הר הזיתים, החל מ1893. ב1894 נחתם הסכם סודי לרכישת קרקע על הר הזיתים, זאת עקב המדיניות העות'מאנית המגבילה הקמת מוסדות בעיקר קתוליים. לא הוזכר כלל נושא הקמת מנזר כי אם בית פרטי לרוזן דה פיילא. העבודות הוסוו כחפירה ארכיאולוגית.

סירוב מפתיע יש לומר מצד הפרופגנדה פידה, הגוף האמון על פעילות המסדרים הקתוליים לטיניים, בסמוך לוותיקן, להקמת המתחם, בנימוק ריבוי יתר של מוסדות קתוליים, לאחר שההסכם נחתם זה מכבר בין הפטריארך פיאבי לאם המסדר, לא האט את התהליך. הרוזן דה פיילא, המשיך בעבודות ואם המנזר פנתה לפטריארך ולוויקאר היווני קתולי, אשר אישרו הקמת בית יתומות לנערות מלכיתיות, קרי, יווניות קתוליות.

ב4 באוקטובר 1895 נחתם הסכם בין אם המסדר והאפיפיור ליאו ה13, אשר העניק לבנדיקטיניות של מרים של הקלווריה, היתר לבניית מנזרן על הר הזיתים, בתנאי שיפתחו בו בית יתומות כמוסכם.

בסתיו 1896 נורתה אבן הפינה ובסוף שנה זו הגיעו נזירות ראשונות מפורט סעיד. ההסכם אודות הקמת בית יתומות לנערות מלכיתיות, בלא ידיעתן ולטענתן מאחורי גבו של הפטריארך הלטיני פיאבי, גרם לבעיות, הואיל וההסכם נחתם בדיסקרטיות והוסתר מפניו. הסתייגותו של הפטריארך הלטיני אל מול התלהבותם של היוונים קתולים, העצימו את הרגישות הקיימת ממילא לנוכח התחרות הבין דתית ועדתית בירושלים, על דריסת רגל והטבעת חותם. הנזירות, חשו עצמן בתוך קונפליקט ולנוכח הסתייגותו של הפטריארך הלטיני, פנתה אם המנזר, מארי ז'וזף לסיוע וגייבו מהיוונים קתולים, תוך סיכוי לתגובה מצד הפטריארך פיאבי העלול להרחיק מירושלים.

אם מנזר סנט קלייר, פנתה לפיאבי במאמצי שכנוע בנחיצות הקמת מנזר לנזירות הבנדיקטיניות על הר הזיתים, אך פיאבי התנגד נחרצות. היה זה הרוזן דה פיילא שנחלץ לסייע. ב26 באפריל 1897, הגיע להר הזיתים וקידם במהרה את תהליך הקמת בית היתומות. מסדרי הנזירות והקהילות הצרפתיות בירושלים, פעלו ככל יכולתם לסייע חומרית וכלכלית לנזירות הבנדיקטיניות. הכרמליות השכנות בפטר נוסטר, אחיות סן ז'וזף, הקלריסיות, האחיות ציון, כל אלו נרתמו לסייע. בשלהי 1897, הגיעו 15 היתומות הראשונות לבית היתומים, ברם, עם הקמת מוסדות הומניטאריים נוספים מעין אלו, והיות היוונים קתולים מיעוט בירושלים, פחתה חשיבות בית היתומות והמנזר הפך לקונטמפלטיבי, בו מסתגרות הנזירות ומקיימות את תקנון בנדיקטוס.

ב18 בפברואר 1901 נבחרה הנזירה אנסלם בת 36 כאם מנזר במקום מארי ז'וזף שהלכה לעולמה במגפה. אם המנזר החדשה הצהירה כי הסמכות העליונה הוא הפטריארך, לפיכך הופרד בית היתומות בניהול הנזירות הבנדיקטיניות ממגוריהן. המנזר התפתח בזכות פעילותה הנמרצת, שמו הלך לפניו. המנזר קלט נזירות נוספות ממנזרים בנדיקטיניים נוספים ובסיוע וחסות הפטריארך הלטיני, סיוע כספי והתגברות על קשיים ביורוקרטיים, הורחב שטח המנזר כמעוז בנדיקטיני יחיד על הר הזיתים, אשר נקלט סופית תחת כנפי הפטריארכיה הלטינית ב13 בנובמבר 1908.

יש לציין כי מנזר בנדיקטיני צרפתי נוסף, הוקם על הר המשחית-דרום רכס הר הזיתים, בתחומי רס אל עמוד בימינו, ב1901. מנזר לנזירות שהיווה מנזר אם למנזר הבנדיקטיני באבו ע'וש. עד השלמת בניית מגורי הנזירות, הם התגוררו במנזר הנזירות הבנדיקטיניות.

עם התגברות האיומים והתחשורות ענני מלחמה, נקבע בחוק הצרפתי מ-30 ביוני 1914 כי מנזר ומסדר הבנדיקטיניות אינו רלוונטי ויש ציפיה לסגירתו. מוסדות קתוליים לטיניים נסגרו וב-3 בנובמבר 1914, נצטוו כל בנות ובני הקהילות הלטיניות להתאסף בקאזה נובה הפרנציסקאני, שם התגוררו 50 יום בעוד מנזרי הנזירות נותרו נטושים. בליל חג המולד 24.12.1914, נטשו הנזירות את ירושלים, שבו אליה בינואר 1919, חידשו את הפעילות במנזרים ובהם מנזר הבנדיקטיניות.

המנזר מונה כיום 14 נזירות, ממדינות שונות, העוסקות בעיקר בתפילה ועבודה.

על מצבתה של רחל-פאולה "הנזירה היהודיה"- צלב ומגן דוד.



מגן המנזר אותו טיפחה נשקף נוף מרהיב של ירושלים, המקום שלו, כמנותק מהעולם, משרה רוגע, אווירת שלווה וקדושה, ניתן לבקר במנזר, בכנסייה המעבירה את מסר האהבה למרים גבירתנו של הקלווריה.

ביבליוגרפיה

אודות רחל דרונזק- הנזירה פאולה-עופר אדרת "הארץ" 24.1.2019 "מהגטו למנזר: -1929 2019, ניצולת השואה שבחרה בישו"

מידע אישי ובע"פ ממנזר הבנדיקטיניות על הר הזיתים

אודות מסדר הבנדיקטיניות של מרים של הקלווריה-, מויש מעוז-"רוב הנסתר על הגלוי", הנזירות הקתולית לטינית בארץ ישראל בעת החדשה, הוצאת גמא, 2018, עמ' 310-312

אודות אוסוואלד רופאייזן-נחמה טק-"בגוב האריות: פרשת חייו של אוסוואלד רופאייזן", מורשת, יד ושם, בית לוחמי הגטאות, 2000

אודות הקרדינל לוסטיז'יה-האנציקלופדיה היהודית ומקורות נוספים.



לוד בימי בינים

ד"ר שמעון גת

מבירת מחוז לעיר שולית

בתקופה הביזאנטית הייתה לוד עיר מרכזית במרחב שממערב לירושלים. הדרכים החשובות במרכז הארץ, דרך סוריה-מצרים והדרך ממישור החוף לירושלים ועבר הירדן, הצטלבו בתוכה. בנוסף לכך, היא היתה אתר מרכזי לצליינות נוצרית. כנסיית גיאורגיוס הקדוש, הנזכרת לראשונה בידי הנוסע תיאודוסיוס בשנת 518. (וילקינסון 1977, 75) כנסייה זו הייתה מרכיב מרכזי בתאורי נוסעים ואף בכתבי גיאוגרפים מוסלמיים.

לוד נכבשה בידי המוסלמים, ככל הנראה ללא קרב, ב-636 (לה סטרינג' 1890, 28). הכיבוש המוסלמי לא היה כרוך במהפכות מידיות בחיי תושבי הארץ. הכובשים החדשים, נעדרי ידע וניסיון במנהל, הותירו על כן את המסגרות הקיימות ושפת המנהל המשיכה להיות יוונית. גם חלוקת א"י המערבית למחוזות, שראשיתה בימי תאודוסיוס השני (שלט: 408 – 450), נותרה על כנה. עם זאת הוחלפו שמות המחוזות וערי הבירה שלהם. **פלסטינה הראשונה** (פרימה), מחוז ביזאנטי שכלל את דרום הארץ ואת מרכזה, הפכה להיות **ג'נד פלסטין**. צפון הארץ, **פלסטינה השנייה** (סקונדה), היה **לג'נד אל ארדן**. בתקופה הביזאנטית בירתה של פלסטינה הראשונה הייתה קיסריה. עם הכיבוש המוסלמי, הועתקה בירת המחוז, שנקרא כאמור מכאן ואילך ג'נד פלסטין, ללוד (יעקובי, 328). אולם תוך פחות ממאה שנה אבדה לוד את מרכזיותה, בשל הקמת בירה חדשה בסמוך אליה, העיר רמלה.

הסיפור על ייסודה של רמלה, לגרסאותיו השונות, טומן רמזים למתח בין הנוצרים, תושביה הוותיקים של העיר, לבין הממשל החדש. מסופר שבימי שלטונו של הח'ליף האַמַּי, אל וליד בן עבד אל מלך, היה אחי הח'ליף, סלימאן, מושל ג'נד פלסטין וישב בלוד. הוא, או אחד מאנשיו, הסתכסך עם הכומר המקומי, שרימה אותו, כאשר ניסה לרכוש מהכומר חלקת אדמה, אולי כדי להקים עליה את קרית הממשל שלו. בשל כך החליט סלימאן (או בגרסה אחרת היועץ שלו) להחריב את לוד ולהקים במקומה בירה חדשה (גת, תשס"ד, 16 – 20).

בחדית', התורה שבע"פ של האסלאם, מסופר שהנביא מוחמד אמר שבשערי לוד יהרוג ישוע את הדג'אל, דמות המקבילה באסלאם לאנטי כריסטוס, שתדל לעולם 40 יום לפני יום הדין הסופי. מסורת זו נזכרת בכתבי הגיאוגרפים הערבים העוסקים בלוד (החדית' המקורי: ג'אמע אל תַרְמִדִּי 33: 2244. הגיאוגרפים: אל מקדסי, 176; יאקות, 354: 4; מג'יר אל דין, 71). קל להבחין בקשר בין החדית' הנזכר, למסורת הקושרת את גיאורגיוס הקדוש ללוד.

בסוף המאה ה-10 נאמר על לוד: "יש לה מסגד גדול אליו נקבץ המון רב מתושבי הבירה (רמלה) ומן הכפרים סביבה. יש בה כנסייה מעוררת התפעלות" (אל מקדסי, 176). אל מקדסי מספר שכנסיית לוד, היתה אחד הדגמים על פיהם עוצב המסגד האַמַּי המפואר בדמשק (אל מקדסי, 159).

עם זאת הייתה כנסיית לוד, שסמלה בעיניים נוצריות את ניצחון הנצרות על אויביה, מטרה לאויבים שרצו לפגוע בה. **היא נהרסה ב-614, בימי הכיבוש הפרסי-סאסאני, ושוב ב-1010, בהוראתו של הח'ליף הפאטמי, אל חאכם באמר אללה** (ראלף גלאבר, 132 – 135; אדמר דה שאבאנה, 178). ההיסטוריון הצלבני, ויליאם מצור טוען שכאשר התקרב מסע הצלב הראשון ללוד, שרפו המוסלמים את הכנסייה (ויליאם מצור, 332: 1). אולם ככל הנראה לא דייק ויליאם, לפי מקורות צלבניים אחרים מאותה התקופה (פרינגל 1998, 10-11: 2).

לוד בתקופה הצלבנית

לוד נפלה לידי הצלבנים כבר בראשית שלטונם בארץ, ב-1099. בישוף בשם רובר מרואן, שעמד בראש המחנה הצלבני שנותר ברמלה אחרי כיבושה⁹ היה לבישוף של לוד ולממונה על הסניוריה שלה (ויליאם מצור, 374: 1). ב-1102, כאשר נכבשה רמלה בידי כח מוסלמי ממצרים, נמלטו התושבים ממנה ומלוד לכנסיית לוד שהחזיקה מעמד מול ההתקפות.

לוד הייתה לבירת סניוריה צלבנית ייחודית, שבראשה עמד בישוף העיר ולא אחד מאצילי ממלכת ירושלים, כפי שהיה בסניוריות אחרות ז'אן דה איבלין, 240; רגסטה 1893 – 1904, 12 – 13, 74 – 75). עד תחילת שנות השישים של המאה ה-12, תבעו בישופי לוד את הנחלה הסמוכה, רמלה, לעצמם. תביעה זו לא נענתה מעולם. בעיר היה בית דין של בורגנים (ז'אן דה איבלין, 420), מה שמלמד על שכבה של מתיישבים פראנקים ממערב אירופה. ראייה נוספת לכך שלפחות חלק מתושבי העיר היו ממוצא אירופי, היא דיווחו של ז'אן דה איבלין, שבעת מלחמה, חויבה העיר לשלוח לצבא הצלבני 10 אבירים ו-200 סרגינטים (לוחמים קלי שריון) (ז'אן דה איבלין, 422, 427).

על כוחה העצמאי של לוד אפשר ללמוד מן העובדה שהיתה לה מיליציה משלה, "המיליציה של גיאורגיוס הקדוש" *militia sancti Georgii*. ב-1137 עמד בראשה אדם בשם רנו, אחיינו של הבישוף. הוא נהרג בקרב עם מוסלמים באותה שנה (ויליאם מצור, 666: 2).

תמונת לוד במאה ה-12, המצטיירת מן המקורות הצלבניים, היא של עיר תוססת ופעילה. פולחן גיאורגיוס, והכנסייה המרשימה שנבנתה באותה עת, עמדו בליבה של העיר. כמו כל המקומות החשובים לנצרות, הוחזקה הכנסייה של גיאורגיוס הקדוש באותה עת, בידי הקתולים. עם זאת, סביר מאד שבעיר הייתה גם קהילה יוונית אורתודוקסית, שכן קהילה כזאת החזיקה את הכנסייה לפני מסעי הצלב. בצד היישוב הנוצרי, חיו בעיר, קרוב לוודאי, גם מוסלמים, שכן המקורות הצלבניים מספרים שארמון הבישוף נמצא "תחת חומות המסגד" (רגסטה, עמ' 18, תעודה מס' 80).

העדויות המעטות אודות **כלכלת לוד בתקופה הצלבנית**, מצביעות על אזור אשר התפרנס בעיקר מחקלאות ומצליינות. העלייה לרגל, לקבר גיאורגיוס הקדוש, הייתה ענף כלכלי חשוב בלוד. אחת הסיבות להעדפתה של לוד על ידי הצליינים, גם אם לא החשובה שבהן, היא העובדה שהיא ניצבה על אם הדרך בין עכו לירושלים. יתכן שבעיר פעלו גם מפעלים שייצרו שמן זית וסבון, שפעילותם בלוד מוכרת מתקופות מאוחרות יותר.

המקורות הצלבניים לא הותירו בידינו תיאור של העיר עצמה ובדרך כלל גם לא תיאור של הכנסייה. ממעט התיאורים שלה, היא מצטיירת כמבנה גדול למדי ובנוי היטב (יוהנס פוקאס 34). זאת אפשר ללמוד מן העובדה שב-1177, כאשר הותקפו רמלה ולוד בידי כח מוסלמי, שהונהג בידי קצין ארמני מומר שהיה תחת פיקודו של צלאח אל דין, נמלטו התושבים לכנסייה ומצאו מקלט על הגג שלה (ויליאם מצור, 428: 2). לדעת הארכאולוג דניס פרינגל, עמדה סמוך לכנסייה מצודה, שאלה נמלטו התושבים (פרינגל 1998, 142: 2). מקור מוסלמי מתאר את הכנסייה כ"בנין נאה" (בהאא אל דין, 260).

המחקר הארכאולוגי בלוד לא גילה עד כה שרידים מהתקופה הצלבנית. איתן איילון סקר מבנה תעשייתי בעיר, שלהערכתו התבסס על יסודות צלבניים (איילון תש"ן, 177 – 178; ארליך תש"ס, 148 – 149).

ב-1187 נפלה לוד לידי צלאח אל דין. אין זה ברור מה קרה בעיר בארבע השנים לאחר מכן, אולם ב-4 במרץ 587 / 4.9.1191, לאחר קרב ארסוף, במהלכו הובס צלאח אל דין, הוא הגיע ללוד וציווה להרוס את הכנסייה, במקביל להחרבת מצודת רמלה (בהאא אל דין, 260; וראו גם: מגיר אל דין, 68, 71). **אולם ב-1192**, לאחר הסכם יפו בין צלאח אל דין לריצ'רד לב הארי, הייתה העיר **בשלטון משותף, מוסלמי-פראנקי** ונראה שמ-1204 שבה לוד לשלטון צלבני מלא (אבן אל אתיר, 195: 12; אבן שדאד, 184). במהלך פרק זה נבנתה כנסיית גיאורגיוס מחדש. כבר ב-1202 נזכר בישוף המכהן בעיר (המילטון 1980, 246 – 248). הכנסייה מתוארת כ"גדולה ונשגבה" (פליקס

⁹ רמלה היתה העיר הראשונה בארץ ישראל שנפלה לידי הצלבנים. ממנה יצאו הצלבנים אל ירושלים והשאירו בה משמר קטן ובראשו רובר מרואן, שנחשב הבישוף של רמלה.

פאבר, 257). הכנסייה המשיכה להיות אתר מרכזי לעליה לרגל, אולם נראה שהעיר עצמה הידרדרה למצב של כפר, כפי שניתן ללמוד מעדויות לא מעטות (מג'יר אל דין, 71; פליקס פאבר, 257). ב-1266 נפלה העיר – או מה ששרד ממנה – לידי הסולטאן הממלוכי בִּיבְרָס. הסולטאן, שחזר עטור נצחון, לאחר שכבש את המצודה הצלבנית האדירה בצפת, קטף את לוד, ואת שכנתה רמלה, ללא מאמץ. פרק חדש נפתח בתולדות לוד (אבן שדאד, 184; מקריזי 550:1).

לוד בתקופה הממלוכית

בִּיבְרָס מינה לעיר מושל מוסלמי בשם **עֲלֵאא אל דין אל סַאק**. בהוראת הסולטאן נהרסה כנסיית גיאורגיוס הקדוש, פרט לאפסיס שלה, קשת אחת ואמנה שעמדו בין אולם התווך הצלבני לבין הסטראה הדרומית וקטע נמוך מהקיר הצפוני. ועל חלקה הדרומי ועל חלקה המערבי של הכנסייה החרבה, הוקם מסגד, והמושל החדש של העיר פיקח על בנייתו, כפי שמעידה כתובת הקבועה עד היום מעל הכניסה למתחם המסגד:

"בשם אלוהים הרחמן והרחום. יבקר במסגדי אללה רק המאמין באללה וביום האחרון ויערוך את התפילה וייתן הצדקה ואינו ירא כי אם את אללה לבדו (קוראן, 9:18)... ציווה על השיקום של גיאמע מבורך זה, אדונו הסולטאן העצום, אל מלכ אל טִיאהר (השליט הברור, הניכר לעין), רֶכָן אל דִּנְיָא ואל דין (עמוד התווך של העולם והדת), אבי הכיבושים (אבו אל פתח) ביברס בן עבדאללה, יד ימינו של אמיר המאמינים, יתן אללה חיים ארוכים לו; יאדיר אללה את ניצחונותיו וימחל לו. [הבנייה] הזאת נעשתה בפיקוחו של העבד הנכנע, הנכסף לרחמי רבו, עֲלֵאא אל דין אל סַאק, ימחל לו אלוהים, בחודש רמצ'אן (קרי: רמדאן) שנת 667 (יוני 1269)". (תרגום שלי – ש. גת) שארל קלרמון-גאנו זיהה בברור שהמסגד נמצא על שרידי הכנסייה הביזנטית, שקדמה לזו של ימי הביניים, וכי שרידי הקיר הדרומי של הכנסייה הצלבנית נמצאים בתוך שטח המסגד (קלרמון-גאנו 1899, 102:2).

לוד של התקופה הממלוכית, ממש כלוד של ראשית המאה ה-13, לא היתה אלא כפר, שבתוכו בלטו עדיין שרידי פארה בעבר. הנזיר הפראנציסקאני, ניקולו מפוג'יבונזי, שעבר במקום ב-1346, מתאר אותה כ"מקבץ בתים המכונה לוד (casamento si chiama lidda)" (ניקולו מפוג'יבונזי, 28). נוסע אחר, מריאנו מסיינה (1431), מתאר אותה כ"עיר חרבה (città disfatta)" (מריאנו מסיינה, 18). הנזיר הפראנציסקאני, פליקס פאבר, ביקר בעיר בערך ב-1480. הוא כותב: "בימים עברו היתה זו עיר גדולה, אולם היא נהרסה בידי הסרצנים" (פליקס פאבר, 257).

זמן קצר לאחר מכן, יכתוב השופט וההיסטוריון-גיאוגרף **מג'יר אל דין**: "נמסר מפי הנביא שהזכיר את אל דג'אל ואמר: 'ישוע בן מרים יהרוג אותו בשער לוד. מסורת זו מבטאת את יתרון הארץ הקדושה (על יתר הארצות) כי (אנשיה יילחמו) לצידו של הנביא האלוהי (ישוע) נגד הדג'אל... לוד הייתה בזמנים שחלפו יישוב נאה שגרו בו (הרבה) אנשים בלוד הייתה (דגש שלי, ש. גת) כנסייה בנויה לתפארת ולה חצר רחבה שהנוצרים קבעו לטובתה נכסי הקדש רבים והם מעריצים אותה עד ימינו (סוף המאה ה-15) והרס אותה צלאח אל דין. העיר הפכה באותה עת לכפר קטן, אבל היא נאה מאד ומרשימה בחיצוניותה... יש בה מסגד מוכר (שהקים ביברס) והוא מרשים ושופע אור והצריח שלו גבוה" (מג'יר אל דין, 71).

יתכן שתאור עליבותה של לוד במאות 13 – 15 מופרז מעט. ככל הנראה היה בעיר ח'אן פעיל (ד"ר קטיה ציטרין-סילברמן, מידע בע"פ) שעליו נבנה, בתקופה העות'מאנית, ח'אן אל חילו. דרך המלך מסוריה למצרים, שכונתה בתקופה הממלוכית "דרך הדואר", עברה בלוד. בעיר נבנה סביל קטן, על דרך הדואר, הנמצא סמוך לבית הקברות של משפחת חסונה בעיר.

כחלק מסלילת הדרך מחדש, נבנה מצפון ללוד גשר חשוב על נחל איילון. גשר זה, המכונה "גשר ג'נֶדֶס",¹⁰ נבנה בהוראתו של ביברס ובפיקוח מושל לוד הנזכר, עֲלֵאא אל דין אל סַנְאָק, כפי שמלמדת אותנו הכתובת משני צדדיו:

"בשם אלוהים הרחמן והרחום שתפילתו על אדונו מִחְמַד ועל אנשי הצחאבה כולם. ציוה לבנות את הגשר המבורך הזה אדונו, הסֵלְטָאן העצום, אל מלך אל טַ'אֶהֶר (השליט הברור, הניכר לעין) רכן אל דְנִיא ואל דין (עמוד התווך של העולם והדת) בִּיבֶרס בן עבד אלה [נוזאת] בימי בנו, אדונו הסֵלְטָאן אל מלך אַל) סעיד נאצר אל דין בֶּרְקָה ח'יאן, ינצור [האל] את ניצחונותיהם ויעניק להם סליחה. [הבנייה] הזאת נעשתה בפיקוחו של העבד הנכבד, הזקוק לרחמי אלה, עֲלֵאא אל דין אל סַנְאָק, יסלח אלה לו ולשני הוריו. [המלאכה נשלמה] בחודש רמצי'אן (קרי: רמדאן) שנת אחת ושבעים ושש מאות (אפריל 1273)" (תרגום שלי – ש. גת).

רוני אלנבלום טען בשעתו שהגשר הוא גשר צלבני, על דרך לוד ירושלים. טענה זו הסתמכה על העובדה שבציודו המערבי של הגשר, בתחתיתו, יש צלבים חקוקים באבן ועל כך שחלק מהאבנים נושא בברור סיתות צלבני ואף תווי סתתים (אלנבלום 1987, 215 – 218).

קשה לקבל טענה זאת. איננו מכירים שום גשר צלבני דומה. לעומת זאת יש גשרים נוספים של ביברס וממשיכיו, הזהים באופן כללי לגשר ג'נֶדֶס. באפוס "חיייו של ביברס (סִיֶרַת אל טַ'אֶהֶר בִּיבֶרס)", נאמר מפורשות שביברס בנה, בשנת 672 (צ"ל: 671) להגירה, שני גשרים באזור רמלה. הגשר השני הוא, קרוב לודאי, הגשר הממלוכי, על דרך יבנה – רמלה (כיום דרך יבנה – רחובות). אשר לצלבים שבתחתית הגשר, כבר שארל קלרמון-גאנו, מראשוני חוקרי ארץ-ישראל, שכתב סקירה מצויינת על הגשר (קלרמון-גאנו, 110 – 118). הבחין בצלבים ובתווי הסתתים. להערכתו נבנה הגשר מאבנים שנלקחו מהכנסייה בלוד שהוחרבה בידי ביברס (קלרמון-גאנו, 115). לכך ניתן להוסיף שהאפשרות שהצלבים מוכיחים שהגשר הוא צלבני אינה סבירה. הצלבים נמצאים בבסיס האומנות בצד מערב, על קו המים, שאינו מאפשר לראותם אלא אם עושים מאמץ מיוחד להגיע לזווית ספציפית. הם מעולם לא נראו למרחוק ואין זה סביר שצלבן היה קובע אותם במיקום כזה.

קלרמון-גאנו משער שלגשר יסודות רומיים והוא מציע את האפשרות שגשר זה הוא "מעברתא דלוד", מקום שבו, לפי התלמוד הירושלמי, שרף אפוסטומוס, אחד מעבדי הקיסר הרומי, את התורה. "איכן שרפה? רבי אחא אמר: במעברתא דלוד, ורבנן אמרי: ב"מעברתא דטרלוסה". (ירושלמי, מסכת תענית, פרק ד', הלכה ה') (קלרמון-גאנו, 118).

למרות כל האמור לעיל, ולמרות שלוד הייתה בירת נפה (עמל), מיעוט האזכורים שלה במקורות השונים, הן המוסלמים, הן הנוצריים (למעט כמובן אזכור הכנסייה וקדושתה) והן היהודים, כמו מיעוט המבנים בתוכה, מלמד שהיא המשיכה, בתקופה הממלוכית, להיות ישוב קטן, כפי שהייתה בתקופה הערבית ובתקופה הצלבנית. אכן, לוד לא התאוששה מעולם מהקמתה של רמלה בסמוך אליה, מהלך שגרם לאובדן מעמדה כצומת ראשי בארץ ישראל, כבירת מרחב כלכלי גדול, כמרכז רוחני חשוב.

¹⁰ מקור השם ג'נֶדֶס הוא בכפר סמוך ששרידיו נראים היום בשדות מושב גֶנְתוֹן. בתעודת הענקה מ-1129 נזכר במקום כפר ("קאזאל") בשם גֶנְדֶס. ראו: קלרמון-גאנו, 2:117.

בקיץ 1516, נפלה לוד, כמו ארץ ישראל כולה, לידי הסולטאן העות'מאני, סלים הראשון. פרק חדש נפתח בתולדות הארץ והעיר.



המסגד והכנסייה בלוד – יואל שדה

סיכום : לוד, שהייתה מרכז חשוב בתקופה הביזאנטית, ולזמן קצר בירת מחוז, תחת שלטון הערבים, הפכה, בעקבות ייסודה של רמלה השכנה, ליישוב משני בחשיבותו. המבנה החשוב בעיר היה כנסיית גיאורגיוס הקדוש, ששמשה מוקד לעלייה נוצרית לרגל.

בתקופה הצלבנית היתה לוד לבירה של סניוריה, שבראשה עמד בישוף העיר ולא אציל פראנקי. נראה שבעת ההיא גרו בה מתיישבים ממערב אירופה, בצוותא עם נוצרים מקומיים ואף עם מוסלמים. הכיבוש הממלוכי הביא לחורבן הכנסייה ולהעלמות היסוד הקתולי מן המקום. על חורבות הכנסייה הוקם מסגד גדול ומצפון לעיר הוקם גשר מאסיבי. עם זאת, אך מעט ידוע לנו על העיר באותן שנים. דלות העניין בה מעידה עד כמה חסרת חשיבות הייתה לוד של ימי הביניים.

ביבליוגרפיה

מקורות ראשוניים

אבן אל את'יר – אבן אל את'יר, עז אל דין עלי בן אבו אל כרם מחמד אל ג'זרי, אל כאמל פי אל תאריח', בירות 1979 (צילום של מהדורת תורנברג 1864, להלן: אבן אל את'יר), כרך 12.

אבן ח'רדאדיבה – אבן ח'רדאדיבה עבדאללה, כתאב אל מסאלכ ואל ממאלכ, מהדורת דה חויה, לייזן 1889.

אבן אל פקיה – אבן אל פקיה אל המד'אני, אחמד בן מחמד, מח'תצר כתאב אל בלדאן, לייזן 1885.

אבן שדאד – אבן שדאד, עז אל דין מחמד בן עלי בן אברהים, אל אעלאק אל ח'טירה פי ד'כר אמראא אל שאם ואל ג'זירה, מהדורת סמי אל דהאן, דמשק 1962.

אדמר דה שאבאנה –

Adémar de Chabanes, 988 – 1034, Cavanon J. edition, Paris, 1897.

בהאא אל דין – בהאא אל דין, אבו אל מחסן יוסף אבן ראפע אבן תמים, כתאב אל נואדר אל סלטאניה ואל מחאסן אל יוספיה, קאהיר 1357 (1938).

ג'השיארי – ג'השיארי, מחמד בן עבדוס, כתאב אל וזראא ואל כתאב, קאהיר 1938.

ויליאם מצור –

William, Archbishop of Tyre, *A History of the Deeds Done beyond the Sea*, tr. by E.A. Babcock & A.C. Krey, New York 1943.

ז'אן דה איבלין –

"Livre de Jean d'Ibelin" in Comte de Beugnot A.A. (ed.), *Assises de Jérusalem ou Recueil des ouvrages de jurisprudence composés pendant le XIII^e siècle dans les royaumes de Jérusalem et de Chypre* (RHC Lois), vol. I.

יאקות – יאקות אל חמוי, שהאב אל דין אבו עבדאללה אל רומי (להלן: יאקות), מעגים אל בלדאן, בירות 1376 / 1957.

יוהנס פוקאס –

"The pilgrimage of Johannes Phocas in the Holy Land", *Palestine Pilgrims' Text Society (PPTS)*, vol. V.

יעקובי – יעקובי, אחמד בן אבי יעקוב בן גיעפר בן והב בן ואצ'ח אל כאתב, כתאב אל בלדאן, מהדורת דה-חוויה (מצולמת), ליידין 1967 (במקור 1881).

מג'יר אל דין – מג'יר אל דין, אבו אל ימן, אל חנבלי אל עלימי, אל אנס אל ג'ליל בתאריח' אל קדס ואל ח'ליל, עמאן 1973, כרך II.

אל מקדסי – אל מקדסי, שמש אל דין אבו עבדאללה אל בשארי, מחמד בן אחמד להלן : מקדסי, אחסן אל תקאסים פי מערפת אל אקאליס, מהדורת דה חוויה, ליידין 1906.

מקריזי – מקריזי, אחמד בן עלי, אל סלוב למעארפת דול אל מלוב, קאהיר 1934.

מריאנו מסיינה –

Mariano da Siena *Del Viaggio in Terra Santa fatto e descripito al Santo Sepolcro* (1431)
Moreni, D. (ed.), Firenze 1821

ניקולו מפוג'יבונזי –

Niccolo da Poggibonsi, *Libro d'oltramare*, Vol I, Bacchi della Lega A. (ed & ann.,
Bologna 1881.

פליקס פאברי –

Felix Fabri (circa 1480–1483 A.D.) vol I, part I Tr. By Stewart A., PPTS 1896

ראלף גלאבר –

Rodvlf Glabri Historiarvm libri qvinque - Rodulfus Glaber, The Five Books of the Histories, ed. and tr. by John France, Oxford 1989. – רגסטה

Röhricht, R. (ed.), *Regesta regni Hierosolymitani (1097 - 1291)*, Innsbruck 1893/1904.

ספרות מחקר

איילון תש"ן – "מפעל השמנים של משפחת חסונה בלוד", קתדרה 56 (תש"ן), 177-178.

אלנבלום 1987 – אלנבלום ר., "הדרך הצלבנית מלוד לירושלים", בן-אריה י., בן-ארצי י., גורן ח. (עורכים), מחקרים בגאוגרפיה היסטורית-יישובית של ארץ-ישראל, כרך א, ירושלים, תשמ"ח-1987, 215 – 218.

אלעד 1995 –

Elad A., *Medieval Jerusalem and Islamic Worship, Holy Ceremonies, Pilgrimage*
Leiden 1995.

ארליך תש"ס – ארליך, מ., ערי פנים הארץ בארץ ישראל במאה הי"ב, (חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"), רמת-גן תש"ס.

גת תשס"ד – גת ש., העיר רמלה בימי הביניים (חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"), רמת גן תשס"ד.

– המילטון 1980

Hamilton b., *The Latin Church in the Crusader states: the secular church*, 1980.

וילקינסון 1977 – Wilkinson J. *Jerusalem Pilgrims before the Crusades*, Warminster 1977.

– לה סטרינג' 1890

Le Strange G., *Palestine under the Moslems; a description of Syria and the Holy Land from A.D. 650 to 1500. Translated from the works of the mediaeval Arab geographers*, London 1890

– פרינגל 1998

Pringle, D., *The Churches of the Crusader Kingdom of Jerusalem*, II, Cambridge 1998.

– קלרמון-גאנו 1899

Clermont-Ganneau C., *Archaeological researches in Palestine during the years 1873-1874*, vol. 2 (tr. by J. Macfarlane), London 1899.



פינת הבול

מאת: יעקב וידס

מזל שיש בולים – כתבה שנייה

במגזין של החודש הקודם הבאתי את גליונית המזכרת של
תערוכת תביל שהתקיימה בשנת 1957. מספר שנים מאוחר יותר

ולמען הדיוק, בשנת 1961 הונפקו שתי סדרות של בולי מזלות, סדרה א' בת 12 בולים וסדרה ב' בת בול אחד בודד (שיוצג בהמשך הכתבה).

היו אלה בולים מן המניין, כלומר בולים לשימוש שוטף שניתן להדפיס שוב ושוב כאשר המלאי אוזל, עד שמתקבלת החלטה לשנות סדרה.

כמחצית השנה לפני הנפקת הבולים נעשו שינויים במטבע הישראלי. "הגרוש" הישן והטוב, שהמקפידים קראו לו 10 פרוטות שינה את שמו וצורתו והפך להיות "אגורה". מאה אגורות הן 1 ל"י (ל"י – לירה ישראלית).



המזלות א'- סדרה מן המניין

The image shows three Israeli postage stamps. The leftmost stamp is 0.08 and features a lion. The middle stamp is 1.00 and features a star. The rightmost stamp is 8.00 and features a lion. The stamps are arranged horizontally and are partially overlapping.

צמדים הפוכים עם פס ביניים



צמדים הפוכים



שמים עשרה הצורות של גלגל המזלות ויחסיהן לחדושי השנה הן : טלה-ניסן, שור-אייר, תאומים-סיוון, סרטן-תמוז, אריה-אב, בתולה-אלול, מאזניים-תשרי, עקרב-חשוון, קשת-כסלו, גדי-טבת, דלי-שבט, דגים-אדר. **הדעה שהייתה נפוצה, כי הצורה והחלוקה של גלגל המזלות מקורן במיתולוגיה היוונית. לא נכונה ומתברר שהצורה היוונית של גלגל המזלות מקורה במסורת עברית קדומה.**

הצייר : עמנואל בלאושילד נולד בשנת 1915 בעיר ליבאו שבלטביה. הוא עלה ארצה כחלוץ בשנת 1936 ועבד כחקלאי במשך שנתיים. תחביביו מאז ילדותו היו ציור ואיסוף בולים וחלום חייו היה לצייר בולים. עמנואל בלאושילד שירת בצבא הבריטי בגדוד הסקוטי המלכותי אשר חנה בארץ ישראל.

בפרוץ מלחמת עצמאות הצטרף לצה"ל והמשיך לשרת כקצין בשירות קבע בצה"ל. **כשרונו האמנותי התבטא בעיצוב רבים מסמלי היחידות של צה"ל.** בלאושילד צייר גם חוברת שקראה לנוער להצטרף לצבא הקבע ולפי דבריו חוברת זאת היתה כה משכנעת שגם הוא החליט להאריך את שרותו בצה"ל. בשנת 1954 השתחרר בלאושילד מהצבא והצטרף למשרדו אל המעצב גראפי מר אוטה וליש. הוא עיצב מספר בולים עבוד דואר ישראל.

השתלמויות משרד התיירות- חודש ספטמבר 2020

לאור המצב, הוזלנו את מחיר ההשתלמויות ל-135 ש"ח למורי הדרך חברי האגודה על מנת להירשם להשתלמות, יש ללחוץ על הכפתור המתאים להשתלמות הרצויה.

סיור על אהבה וחושך- בעקבות עמוס עוז
תתקיים בתאריך 2.9.2020



בעקבות מלאכות ואמנויות מסורתיות וייחודיות
בירושלים
תתקיים בתאריך 15.9.2020



הנצרות האוונגלית במאה ה-21 בשומרון
תתקיים בתאריך 23/9/2020



נצרות אוונגלית באתרי ירושלים במאה ה-21
תתקיים בתאריך 30.9.2020

